

Посвещава се на 90-годишнината от издаването на книгата

СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ АДВОКАТИ

№ 1

АДВОКАТЪТЪ

„Азъ бихъ искалъ да бжда адвокатъ : това
е най-хубавото положение въ свѣга.“

Волтеръ.

ОТЪ

Анри Роберъ

БИВШЪ БАТОННЕ,

ЧЛЕНЪ НА ФРЕНСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ

ПРЕВЕЛЪ ОТЪ ФРЕНКИ

ПАВЕЛЪ ТОДОРОВЪ

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА Б. М. И. АДВОКАТЪ

Печатница Радикалъ ул. „Витоша“ № 28 — София.

Книгата е преведена съ благо-
склоното разрешение на автора.
Издаването на книгата е ста-
нало съ разрешението на изда-
телската къща Hachette—Paris.

ПРЕДГОВОР

В апогеята на великия век, Лабрюер описа самичък, в една единствена книга, цялото френско общество.

Но сега той би се поколебал да стори това, или не би сполучил.

Всичко толкова се измени! Тая Франция на Лудовик XIV, дисциплинирана, сравнително проста, стана толкова сложна! Живот политически и интелектуален, социален и религиозен, артистичен, икономически, живот граждански и живот военен, живот народен и живот светски: колко преобразования, многопроявления и новости в всички тези области!

А, между другото, при обрата на историята в момента, който преживяваме, *налага* ни се нови *описания*, нови или подмладени органи на нашето колективно съществуване – една картина на условията, както казваше Дидро или една галерия на „характерите на това време“.

Желающи да наредим тая анкета – в която не ще липсва, както вярваме, нито приятното, нито ползата, ние подразделихме задачата и умножихме Лабрюер... Съществените типове, които резюмират и олицетворяват сегашна Франция: *политика, финансиста, работника, учения, търговеца, посредника, свещеника, съдията, адвоката, писателя, художника, дипломата* и т.н., а също и *жената*, забъркана, без винаги да е бивала поканвана, – в всички форми на националната дейност, сътрудница на всички сили, които тя пренася или над които господства; – върху всичко това ние разпитахме велики мислители, които в същото време са дейците на развиващата се сега история. Дейци много замесени в настоящето, за да го познават в основанията му; свидетели доста независими и свободни, за да преценят... Но кой ли знае, – нека туй бъде казано без да се докачи скромността на тия избрани живописци – дали читателя не ще бъде разположен да поздрави в един или в друго от тях, най-завършения и най-пълния от „характера“, който той е възприел да определи или опише?

А. Р.

*На паметта на Дюрие, бивш батоние,
мой патрон, който подкрепи моите начинания,
в знак на признателност*

А. Р.

АДВОКАТЪТ

ГЛАВА I В съдебната палата

Адвокатът! Какъв образ поражда тая дума най-напред в умът на тия, които живеят далеч от Съдебната палата? Какво чувство възбужда тя обикновено в публиката?

За някои хора, адвокатът е по традиция „защитника на вдовицата и сирачето“, безкористния борец за всички благородни каузи, тоя на когото привързаността е спечелена за всички угнетени, за всички нещастни, за всички онещастливени от съдбата и който прави да се чуе пред правосъдието, гласът на човешкото състрадание и на милостта.

Но нека имаме скромността и яснovidството да го признаем, много му липсва, щото всякога да бъде и такава неговата репутация. Нека кажем даже, че най-често, в литературата адвоката няма добра слава.

Представят го твърде охотно под образа на една нетърпима бърбрица, напет събрат, обичашк кавгата, заядливиостите, процедурата, способен да подържа всички каузи и защитава невинността, даже когато е убеден в виновността. Тъкмо в тези малко ласкателни черти или поне зад някои от тях, той се проявява в фарса „Адвокат Патлен“, в „Пантагруел“ от Рабле, в „Признатата“ от Реми Бело и в „Защитниците“ от Расин; също под перото на Молиер, на Лафонтен или на Бомарше. Такъв го намираме в карикатурите на Домие или под молива на Форен и д'Абел Февр.

„Стара завист на строгите писатели против обилните оратори“ – е казал любезно Анри Ружон, за да обясни тази почти всеобща враждебност на литераторите против адвокатурата.

Обяснението е пълно с тънкост и може да бъде вярно за строгите ни писатели, макар и не всички адвокати да са големи оратори.

Но не са само писателите, които говорят лошо за адвокатите.

И, без съмнение, същинската причина за тяхната непопулярност лежи в самата тяхна професия.

И в същност, клиента прибъгва обикновено до адвоката в случай на непримиримост, когато той става жертва на грижите, на тревълненията, на важни занятия, на отговорности, които ангажират понякога твърде тежко неговата чест или богатство.

Адвокатите са професионалните свидетели на злощастните дни, доверените лица, на които сме длъжни да открием семейните тайни, даже и някои дребнави пакости от които иначе би трябвало да се срамуваме.

Само от това, че клиента се е намерил пред тях в едно неприятно състояние или в едно критично положение, не е ли много естествено, че той или пожелала, може би несъзнателно, или съхранява за тях един твърде лош спомен или даже (това е едно съвсем човешко чувство – което не ще рече твърде благородно!), не е ли естествено, че той е разположен да си отмъщава и да злослови за тях особено... когато няма вече нужда от тяхната поддръжка?

Ето защо, без съмнение, адвокатите никак и никога не са били пощадявани.

Тази обикновена неблагодарност, от която философа не би могъл да се трогне, търпи за щастие, изключения при които се очертават изброените натури.

Тяхната отличителна рядкост придава само голяма ценност на свидетелството на признателност, на която всякога трогателния израз е отплатата за една твърде често непризната дейност и несравненото очарование на нашата професия.

Но ако адвокатът е обикновено зле осъждан, не се ли дължи това на обстоятелството, че той е недостатъчно и неточно познат?

Не е ли за това, че той е жертва на предрасъдъци и, че публиката си съставя обикновено едно лъжовно понятие за неговата професия?

Даже и от тая само гледна точка, не е безполезно да се очертае в една бегла скица, взета от живота, същинския образ на съвременния адвокат.

Най-силните антипатии, лични или обществени, безразлично, почиват често върху едно непознаване на същинския характер на хората. Най-важното е, преди всичко, основното опознаване, за едно правилно оценяване.

Тази бележка често е била правена. Може да се „познава“ някой, ако ние „знаем“ рамките, в които той се развива, и средата, в която той живее.

Къщата, в която адвокатското съсловие е родено и в която е израстнало, в която на всяка стъпка се издигат спомени от неговата история тясно свързана с историята на Франция, това е Съдебната палата (Palais de Justice).

Преди да проникнете в нея разгледайте за момент нейния изтънчен и същевременно силен силует, върху който вековете са издълбали своите неподражаеми очертания.

Не е ли знаменателно, че в острова на Ситето, тази люлка, от която Париж малко по малко се е развил върху двата бряга на реката Сена – се издигат близо един до друг, тия два удивителни паметници, в които се характеризира до някъде традиционния гений на расата: „Парижката Св. Богородица“ и „Съдебната палата“: храма на религиозния идеал и храма на правосъдието.

Вижте как са извишени кулите – четвъртитата кула, на градския часовник, кръглите кули на Консиержерията – издигайки своите островърхи камбанарии високо над околните покриви, – допълват и завършват хармонично, чрез смелите си силиуети, чудните очертания на тоя единствен пейзаж на Ile de France?

Каква несравнена общност представлява този кораб на Ситето съединено чрез мостове, посред реката!

И какво изящество в преливащи се краски, между прибуления сив цвят на парижкото небе, блестящия сребристо-сив цвят на двата ръкава на Сена, очертани есен от златистите отражения на яворите на кея, по тъмно сивия цвят на вековния камък, открояващ върху мъглявия хоризонт своята огромна маса в строги очертания, между небето и водата.

Чужденеца, посещавайки Париж, който за пръв път вижда тоя трогателен паметник, преживелица от стара Франция, измежду модерните къщи, може ли да бъде наклонен да помисли, че има пред очите си само една гробница на нашата история, една празна рамка на живота, който го е оживявал, както Лувър или Версайл?

Какви би било неговото заблуждение!

Напротив, Съдебната палата гъмжи от интензивен и вълнуващ се живот, от една многостранна дейност, които очудват и слисват невежата.

Ако вие проникнете в нея в вторник, в часът на заседанията с съдебни заседатели, вие ще намерите огромната зала на „Pas Perdue“ буквално почерняла от свят.

Една тълпа, която се натиска и се вълнува, едно истинско езеро от хора се проявява с своя шум и врява, в което преобладават черните роби и бели яки на адвокати или на авуета, и от където се издига безкраен шум, причинен от шумовете на всички смесени разговори, и който шум се увеличава още и от своето собствено ехо отгласявайки се, в звънливи вълни, под високите каменни сводове.

Зрелището е действително поразително, за всички ония, на които то не е в всекидневния им живот, и които, по привичка, не го и забелязват.

То може да даде една обща идея за чудесната дейност на хората от Съдебната палата.

И все пак, това, което посетителя вижда там, е само една незначителна част от общи усилия, които се изразходват тук в един ден.

Съдебната палата! Това е наистина, ако мога да си позволя това сравнение, една огромна фабрика на правосъдието, в която всеки ден се събират през същите часове, различните работници на това голямо общо дело.

Всеки, прочее, сътрудничи в него в кръга и според важността на своите длъжности, от първия председател до най-скромния от помощниците.

Клиентите на тая фабрика, това са страните; първата материя за преработване – това са делата – всички тия неизброими досиета, които съдии и адвокати, довереници, съдебни пристави, секретари и дребни чиновници донасят в папките си, надуты от книжа.

Работниците на това преработване са министерските чиновници и адвокатите, които приготвяват работата на съдиите.

Тези последните раздават правосъдието според правото и според съвестта им, с цел да се запази обществения мир.

Ето една представа за изумително огромната задача, която се изпълнява всекидневно в Съдебната палата.

Няма нищо, което да не е спазено в нея, включително и принципа за подразделението на труда.

Всяко съдебно отделение има до някъде своя специалност.

Трудът е разпределен според особените длъжности и подготовка на всекиго и всички колела на грамадната машина вървят заедно без сътресения, според предписаното разписание на часовете, предвижданията, уредени от делоописите на заседанията – при един максимум на тяхната сила за работа.

Но това, което не се вижда достатъчно между публиката, това е, че съдът, въпреки всичката си дейност, е само сцената, в която се добиват резултатите на едно безкрайно мъгчливо усилие, извършено другаде.

Адвокатът, който произнася една защита от няколко часа, съдията, който прочита едно решение при откриване на едно заседание, донасят само плода на един труд – много малко познат, но доста значителен, – от издирвания, четене и съждения, на които те са били длъжни да се предадат в уединението на тяхната библиотека.

Само те знаят времето и труда, които са им стрували и безсънните нощи, които са били длъжни да посветят за изготвянето на едно дело, което дава много малко да се чувствуват проявените усилия.

Така, актьора, бидейки на сцената, кара да се забрави чрез леснотата на играта си и чрез съвършенството на своята памет дългата и трудна подготвителна работа на ролята, която е трябвало да изучи и на репетициите чрез които той е трябвало да нареди и да съответи най-грижливо положенията и сценичните игри на всекиго едно-го.

Но актьора, може да се надява поне, че трудът му ще послужи за едно голямо число представления, в които ще има само да повтаря, сам себе си, без да дава доказателства за нови източници и нови изобретения.

Тогава, когато адвокат никога не ще произнесе два пъти една и съща защита. Всеки път, когато той трябва да вземе думата е необходим същия подготовителен труд, но все коренно изменен.

Всичкия тоя толкова тъмен, толкова продължителен и толкова обстоен труд на адвоката знае само едно единствено и първо явяване от няколко часа или понякога от няколко кратки минути. В тия кратки моменти той трябва да даде всичко свое, да установи или да посвети своята репутация, да задържи вниманието на съдиите, да успее да ги убеди и да предизвика за делото си едно благоприятно решение.

Как да не се очудваме, че едно подобно усилие изисква едно напрежение на цялото същество, една съсредоточеност, една мобилизация – ако мога така да се изразя, – на всичките енергии на волята, на всичките способности на убеждаването, и, че един адвокат, който съзнава мисията си, грижата за своята отговорност и честлюбието за своята репутация – каквито и да са привичките му в съда и увлечението му от словото – не пристъпва никога към една и от най-малка важност защита, без едно тайно, но силно напрегнато възбуждане, и не напуска заседанието, след като свърши делото си, съвсем сломен от усилията, които току що е дал, и то най-често, без знанието на другите.

Все пак, той е щастлив, когато неговото невяно усилие не е било безполезно, и когато едно благоприятно решение изтръгнато в върховната борба е дошло да възблагодари трудът му и да го накара да забрави умората си.

Очевидно, не всичките защити турят толкова на изпитание нервната система.

Атмосферата, обикновено спокойна на гражданските заседания, съдържа по-малко изненади, изисква по-малко боеспособност и налага по-малка бързина в възраженията, с една дума щади повече нервите на адвоката, отколкото пропитата с електричество атмосфера на углавния съд.

ГЛАВА II

В първата съдебна зала

Но понеже ние влязохме като любопитни в Съдебната палата, нека продължим нашето посещение. През шумната и оживена тълпа, която изпълва залата на „Pas Perdus“, да се отправим в първата камара на съда. Близко до двойната въртяща се врата, която обозначава входа, и пред прага на която умира глъчката от вълн, двама адвокати, делото на които е задържано, чакат с папки под мишницата седнали върху една пейка, редът си, за да застанат един срещу друг пред съда. Те весело поглеждат, извикват спомена за прекараните от тях ваканции и си разказват с лукави усмивки за

последните случки и успехите на този „кръг“, който съставлява Съдебната палата. Да ги оставим с любезните им приказки и да влезем.

Там е спокойствието на един храм, след вълненията на публичния площад. Там царува полусянката на църквата, с която очите трябва за минута да свикнат, преди да могат отлечи нещо.

Тази първа зала, в която сам председателя на съда държи заседанието и в която идат само най-важните дела, заема част от древната голяма зала на Парижкия парламент: „Базиликата на правосъдието“ – както я наричаха.

Сегашната заседателна зала се удвояваше тогава от залата на Съвета, от която сега я дели само една преграда. Нейните размери бяха грамадни. Украсата беше чудесна. Високите прозорци, украсени от древни стъкла са пропускали само една смекчена светлина, удобна за усамотението и за величието на мястото.

Обширният под представляваше шахматни черни и бели квадрати, стените покрити с кадияни килими, усеяни с цветя от лилия и всичко това привличаше неусетно погледа чак до тавана, това изрядно творение, бледно-златните украшения на който блестяха в полумрака.

Чудото на цялата Палата, бе този таван на първата зала – този който може днес да се види в първата зала на съда е само негово копие.

Тъкмо в голямата зала на Парламента краля държеше своите съдебни заседания.

Адвоката Берие, бащата на великия Берие, защитника на маршал Ней, който бе дебютирал в Палатата, при царуването на Лудовик XV, е видял в цялото му великолепието едно подобно заседание.

Той ни описва великолепното му зрелище: с него минават пред очите ни, в тия чудесни рамки на голямата зала, дворянството в костюм à la Хенрих IV, вълнуващо се коси под шапки с бели пера; всичкото духовенство на Париж, начело с архиепископа, предшествувано от кръста и от хоругвите; Парижкия парламент, в официална носия всички камари съединени; всичките перове на кралството, военни, цивилни и духовни; канцлера имащ от страни печата на Франция, положен върху кадияна възглавничка от теменужен цвят, бродирана с златни цветя на лилия и най-после, над канцлера, седнал в левия ъгъл, в дъното и господстващ над цялата зала – Краля.

Берие ни разказа също за първата си защита в голямата зала.

Това е било в едно от ония сутрешни заседания, които ставали зиме при светлината на свещи, и в един час, който ще се види без друго крайно ранен, за днешните ни обичаи, понеже заседанието е почвало веднага след богослужение, в 6 ч. сутринта, извършвано в залата на „Pas Perdue“.

Величието на съдиите, тържествеността на обстоятелствата, поражащото великолепие на правосъдието, религиозното мълчание с което той е бил изслушан, при-

турнати към вълнението на неговия дебют са подхвърлили нервите на младия адвокат на едно такова сурово изпитание, щото едва привършил защитата си, той е паднал в несъзнание.

Тази високотържествена картина на Стария режим, бе унищожена систематично от Революцията, която не остави да съществува нищо от него.

Тя препокри тавана, унищожих сините кралски драпировки, носящи съблазнителната емблема на цветята на лилия и, върху голата стена на дъното на залата, тя поръча да се постави бюста на Сократа. Тихият философ се намери, по този начин, поканен да председателства заседанията на Революционния съд!

Зрелище неочаквано и обезсърчително за него; той видя тия, които се рекламираха за привърженици на принципите му и които бяха се поставили под негово покровителство – да са превърнати на безпощадни съдии и по-скоро да поставят безсрамно, правосъдието в услуга на техните умрази и амбиции.

Той видя как Фукие-Тенвил, ужасния публичен обвинител, титулования доставчик на гилотината, да иска и да получава главите на тия знаменити и трогателни жертви на революционния бяс, които се наричаха Шарлота Корде, Мария Антоанета, М-м Ролан, Жирондинците, Камил и Люсила Демуленъ...

Какъв урок за един хуманитарен философ!

Дали не се е потърсила душата на Сократа в царството на сенките? И мислейки си за виновните изтъпления на тия далечни негови ученици, дали вкуса на отровата не му се е показал сравнително по-малко горчив?

Тези, именно, възпоминания, между многото други, може да възбуди първата зала на съда в ума на тия, които обичат да мечтаят по миналото.

Но имаме ли днес време да мечтаем? И можем ли помисли да събудим миналото от съня на забравата, когато тираническото настояще поглъща всичките ни минути?

Заседанието е почнато в първата зала.

На пейките са седнали – както всеки ден – няколко стари посетители на Палатата, бедни хорица от улицата, които приятната топлина на печката ги привлича там зимно време.

Те дремят в удобната полусянка, люляни от защитите на адвокатите...

Ние забелязваме гърба на адвокатата, изправен пред съда.

Само по начина на отсичане на думите, с бавен, важен и дълбок глас, само тоя вид на заядлива и въздържана ирония, която се забелязва като саркастически смях, чрез хармонията на добре отсечените му фрази, ония, които посещават Съдебната палата, го вече разпознават.

Той не се ли е прославил в някаква гръмлива кауза, в която неговото гражданско мъжество и твърдостта на характерът му, са били не по-малко удивителни от прекрасния му ораторски талант.

Той е един опасен противник с нападателен дух, с корав зъб, с ожесточено упорство, който се отдава изцяло на каузата, която защитава, познава основно делото си, приготвява защитата си, с такава грижа, като че ли той не умее да импровизира никак, а импровизира, между това, в една толкова съвършена форма, за която човек би помислил, че е предварително написана и изучена наизуст.

Късите му коси вчесани *à la brosse*, даващи да се види четвъртитото му чело, неговата малка брадичка, неговите големи червеникави мустаци, прошарени с бели косми, които подчертават и изпъкват неговите сурови черти, му дават по-скоро вид на военен човек, отколкото на адвокат. И действително, той притежава чертите и на единия и на другия, понеже смесва най-близко мъжеството с таланта.

Трябва да го чуете как той чете важен документ от дело, с своята напълно лична дикция, която отсича слоговете и дава стойност на думите.

Той напуца мястото си, пристъпва към противника си, с издигнат пръст, като че ли иска да го прикове на чинът му. И нека последния се опита да протестира, или да прекъсва четенето или пък само да прояви жест на отрицание, защото той ще предизвика веднага една от тия заядливи реплики, които приличат на гръмотевичните светкавици на върха на едно челичено острие.

Той защитава сега едно дело за пазене на детето след развода.

Решенията на съдилищата върху тази толкова деликатна материя, бидейки всякога временни, сега за трети път, в четири години от както е постановен развода, родителите си оспорват пред съда едничкото дете произлязло от техния ефимерен и нещастен съюз.

Непрекъснатото повторение на тоя съдебен иск, едва що изгаснал, възбужда се в пепелището си и не намалява още страстите на спорящите страни. Злопапетството държи в сърдцето им толкова мъст, колкото и чувството.

Те са там зад своите адвокати, които те подкрепят с буйна мимика, обменяйки си взаимно погледи на умраза и едва задържайки негодуванието, което ги вълнува – според развитите аргументи, които ги засягат, последователно, единия или другия.

Както почти винаги, в подобен случай, медицинските свидетелства играят голяма роля в делото.

Всяко дело е изобилно препълнено от такива свидетелства, защото всичките представители на Медицинския факултет са били поканени на консултация като вещи лица, от противниците – родители.

Тези последните, естествено, дават значение, само на свидетелствата, които им са благоприятни и които стават веднага дело на безспорни величини на медицинската

наука, на които не могат да не бъдат изброени по най-ласкав начин най-бележити отличия.

Факултетски професори, болнични лекари, детски специалисти, началници на клиники и видни практики са давали заключение, едни след други или, че детето с крехко здраве повелително се нуждае от грижите на майка си или пък, че искането предявено от бащата за оставяне на детето в пансион, на чист въздух, в такава и такава нормандска гимназия, знаменита по своя култ към открития въздух и спортовете, ще има най-здравословни последствия, за да закрепи един организъм, станал малокръвен единствено от прибиване в Париж и да даде апетит на един стомах, умерен, особено от разни режими и лекарства.

Там долу, наведен под абажура на електрическата си лампа, председателя с буза подпряна на ябълката на ръката си, с важно лице на добросъвестен съдия, слуша внимателно защитата без да издаде впечатленията си.

От страните му двамата заседаващи съдии остават също непроницаеми.

Единият отпуснат в креслото, изглежда да е погълнат от размишление.

Другият, с перо в ръка, взема, без съмнение, бележки или, може би, нахвърля машинално наброска от адвоката.

Ето външния вид, който едно заседание от Първата зала може да представи пред очите на един разхождащ се, който прониква за един момент в нея като любопитен.

ГЛАВА III

Защитата

Това, което ще го поразява, без съмнение, това е простотата на тона на защитата.

Спомням си, по този случай, за тия наивни, но многозначущи думи, чути в залата, един ден, когато един твърде известен и талантлив адвокат, сега покойник, свършил една от хубавите си защиты. „Кой е този прочее?“ попитал един от присъстващите, очевидно трогнат от този прекрасен талант. „Как?“ отговорили му хората – „Вие не го познавате? Ами че това е адвокатът Х!“ „Нима, наистина? – възкликнало с недоверчив тон лицето. Това е адвокатът Х? Но колко той говори просто!“

Това е защото, най-често, хората си въобразяват, че един голям адвокат трябва непременно да бъде многоглагол и крайно шумен.

Но почти винаги противното е вярно. Слушателя очаква избухвания на гласа, пози, движения на ръкавите, мелодраматичен тон, патетически аргументи, даже аз подразбирам патетичността известна в театъра „L'Ambigu“.

Това е едно мнение сигурно много разпространено, но да го кажем, мнение толкова неточно, колкото и разпространено, или най-малко, то е отдавна престанало да бъде справедливо.

Може би, някога в романтичната епоха, адвокатурата до някъде да е претърпяла влиянието на модните маниери и да се е отдавала на многословния и съзлив патос.

Може би, даже, някои адвокати, на които съзливата жлеза е била по-чувствителна, да са успявали да се покажат превъзходни в този неприятен вид – това подчертава, че е вярно, какво истинския талант умее да се наложи в всички видове.

Но ако техните лични достойнства могат още да оправдаят репутацията им пред нашите очи, то мимолетната слава на маниерите им не ги е надживяла.

Днес вече не се пледира по онзи начин, който те бяха прославили през миналия век, и би било голямо заблуждение да се вярва, че за да се защитава добре, трябва да се стараем да възкресим техните драматически акценти.

Вълнението, без съмнение, не е никак изхвърлено от защитата, както то не е изхвърлено от живота, нито пък от човешкото сърце. Но то трябва да бъде едно вълнение скромно и въздържано, което се догажда и без да се изнася тежко, като се проявява едва-едва в известни акценти и се предпазва да се подчертае силно. Нищо не е по-фалшиво от театралния жанр пред съда, и нищо, което може да бъде по-опасно за делото, понеже тоя жанр дава най-малко впечатление за искреност. Записки от кралски хора, датиращи от XVI век и отнасящи се до дисциплината на защитата, съветваха вече адвокатите да се постараят да пледират „откровенно, кратко и изящно“ (ut vere breviter et ornate dicant).

Тези три думи не са престанали да бъдат верни!

И днес не може да бъде дадена по-точна и по-справедлива дефиниция на идеала на една добра защита от оная, дадена през XVI век.

Колкото повече един адвокат придобива опит от съда, толкова известността му расте и повече се стреми да се съобразява с този образец на искреност, точност и изящна простота.

Но нека не се излъжем тук, от друга страна, ако кажем, че нищо не е и похубаво, нищо не е по-мъчно също от тая върховна простота в защитата.

От тази гледна точка красноречието е като живопистта: за да се придържахме към съществената черта в която се очертават едновременно истинността на предмета и личността на автора, трябва човек наистина да е придобил майсторството на изкуството си.

Трябва всичко да се знае и да се иска всичко да се забрави.

Трябва да се изхвърлят тия суетни украшения, да се изоставят съзнателно на страни тия страшни изкуствени цветя на серии, известни под името цветя на реториката.

Трябва щото само огъня на убеждението да въодушевява, и целта за достигане, да бъде предмета на всичките ваши усилия.

Трябва най сетне да се съгласите да се забравите сами себе, за да мислите само за делото и за резултата, който трябва да постигнете.

Трябва желание да се убеждава, но не да се съблазнява.

Но не е достатъчно да се желае. Природни дарби и едно твърде пълно техническо възпитание са също необходими, за да се успее в адвокатурата.

Кръгът от познания необходими за упражняване адвокатската професия става от ден на ден все по-значителен. Не е малко нещо, и она кръг знания, които изискваха даже нашите прадеди, твърде възискателни по тая материя.

Адвоката *Камюс* (Арман Гастон), роден в 1740 г., син на един прокурор на Парламента, и който, през целия си живот се е ползувал с извънредната известност на справедливост, чест, талант и съвест – ни е оставил, в писмата си върху адвокатската професия, списъка на науките, считани от него като необходими, за да се създаде един адвокат достоен за това име.

Трябва да се придобие, казва ни той, *omnium rerum magnarum atque artium*, науката за всички велики неща и за всички изкуства.

За да определи тая обширна програма, която само един Пик де ла Мирандол е могъл да се похвали, че притежава, Камюс изброява най-необходимите по негово разбиране, знания. Те са: „хуманитарните науки, литературата, историята, правото, политиката“.

В правото: неизбежно е да се владее основно естественото право, публичното право, римското право, каноническото право, търговското право, наказателното право, църковното право, френското гражданско право и най после, царските укази, обичаите и юриспруденцията.

Естествено, човек трябва да е чел и изучавал с оглед да вникне от близо в тях, следните автори: Платон, Цицерон, Гроциус, Пуфендорф, Кумберланд, Монтескйю, Кюжа, Потие, Вое, Хенециус, Годфроа.

Един адвокат също трябва да познава тайните на обществената икономия и на политиката.

Най-сетне, когато той е усвоил по най-пълен начин тайнствените красоти на практическото съдопроизводство, той може да помисли да постъпи на стаж и да вземе участие в конференциите на библиотеката на съсловие.

Такива бяха предписанията на адвокатата Камюс.

Цицерон не бе по-малко взискателен към адвокатите на времето си.

В безсмъртния диалог на „Гостите на Тускулум“ върху качествата на „оратора“, *Красус* препоръчва на младите, изучаването на поетите, „по причина на голямата общност, която има между фигурите на поезията и тия на красноречието“, и още и за това, че в поезията има „ритъм и число“, които съответствуват на периода на красноречието.

Но сама по себе, поезията дава само хармоничната форма, а нужна е още „веществената същност“, която се придобива от изучаването на философията, историята и правото.

Вярно е, че *Антоний*, съревнователя на *Красус*, заявява презрително, че всичко това е излишно, и че за оратора в действителност е необходимо само едно знание – „това на човешкото сърдце“.

Да знае да чете в душите, да разчепква чувствата на слушателите си, за да държи точно при всички обстоятелства езика, който те искат и очакват – ето какво трябва да бъде според *Антоний* същественото качество на оратора!

Но ако се вгледаме добре в това, няма това съществено качество не изисква много други такива, за да съществува?

Нима, за да се държи при всички обстоятелства подходящ език не е предварително необходимо да се събере цял запас от разнообразни знания, и от онези, които посочваше *Красус*?

Нека не се доверяваме на ораторската способност, не предшествована от солидни знания и не поддържана, нито пък подхранвана от труда.

Тя може да даде първо бляскави и многообещаващи на вид успехи.

Но, опиянен от успехите си, адвокатата, доверяващ се единствено на способността си, за да успее, не ще отиде далеч. Ако той пренебрегва да работи, да пише, за да си изработи свой стил, да обогати паметта си, да подновява и увеличава непрекъснато своя запас чрез наблюдение, размишление, разговор и особено четене – той скоро ще се предаде на преповтарянията, баналността и на умственото безплодие.

Неговата способност, върху която той е разчитал един ден ще му стане недостатъчна или ще се обърне в глупаво бърборене, без никаква цена, съдържанието на което е много очевидно и грубите канави на което отблъскват скоро каквато и да е аудитория.

Принуден сам самичък да се повтаря, като става непрекъснато все по-беден, мъзреливия импровизатор скоро ще се обърне на папагал сам на себе си, и свещения

огън на красноречието не ще въодушевява повече неговите думи, лишени от всякакъв смисъл.

В същност, импровизацията не е, както мнозина мислят един вид умствено чудо, сходно с чудото на Мойсея, който само с един удар на жезъла си е накарал да избликне вода от една гола скала.

При импровизацията извора избликва, само ако предварително оратора е успял да се снабди с едно скрито богатство от думи, образи, идеи, приспособени знания, от които той да може да черпи с пълни ръце в дадения момент. В същност импровизацията е само резултат на един дълъг труд на натрупване.

И така, до като в единия случай има една непосредствена и прека подготовка, механизма на която е лесно видим за очите на всички – при импровизацията, напротив подготовката е по-далечна, по-косвена и за мнозина тя остава невидима и неуловима.

Импровизаторът изглежда на тия, които го слушат че той измисля непрекъснато, по гънката на речта си и според нуждите, тия аргументи, с които си служи. В действителност той ги измисля, но само в етимологическия смисъл на думата, т.е., той ги намира или изнамира там където ги е вложил някой път много по-рано; било от четене, било от науките, от наблюденията си, в съкровищниците, повече или по-малко безсъзнателни на паметта.

Тъкмо от там те се явяват бързо, един вид избликват при усилието на неговата напрегната воля и при повторения удар на думите, които се появяват и свързват една с друга. При тая игра умът скоро се осветлява и разгорещява, паметта се съживява и трепти цяла при звука на гласа, който събужда тайнствени отзвучи.

Една умствена свърхдейност се произвежда, един вид върховно ясновидство и една по-голяма бързина на мисълта господствуват при избора и логическия ред на аргументите; словото става по-твърдо и по-обстойно, то намира по-уловими и по-справедливи акценти... Идеите поражат все по-нови идеи, образите им предават повече живот сила и оттенък: умствения механизъм на импровизацията е в движение!

Това безспорно е природен дар, но дар, който зависи само от нас – да го загубим или обогатим, по същия начин както се атрофират или развиват мускулите!

Тези, които не притежават тоя дар, могат да го придобият в известна степен чрез едно прогресивно трениране, но само с цената на един постоянен труд и благодарение също на обогатяването и на гъвкавостта на ума, който има нужда от работа и храна, непрекъснато подновявани, за да не се притъпи малко по-малко, в един сън, близък до смъртта.

Това са, безспорно, основни истини. Младите студенти, които се предназначават на адвокатурата, не трябва да ги губят от пред вид.

Нека те си спомнят и нека препрочитат в редките си и свободни минути богатите летописи на френската адвокатура. Образовайки се по този начин те ще изпитат чувство на голяма гордост.

ГЛАВА IV

Някогашни и сегашни адвокати

Някогашните адвокати са защищавали с надутост и гръмословие. Те са злоупотребявали с цитати на много лош латински език и са правили несдържани жестове.

Еразъм, в неговата „Възхвала на лудостта“ заявява „че след лекарите идат непосредствено законоведите и юристконсулите. Не зная дали тия стълбове на Темида не са имали честа да вървят и преди жреците на Ескулапа по своите спорове“.

Монтен не ги щади никак – „Адвокатите са всички разпасани и необуздани, излизали след полунощ от канторите си“.

Тези малко ласкателни портрети са твърде правдиви, когато става дума за *Клод Голтие*, наречен „Голтие Муцуната“. Неговото прозвище е достатъчно, за да го охарактеризира. Боало го описва:

„По-кисел и по-заядлив от побесняла жена. Или от Голтие защищаващ дела!“

Този ужасен древен адвокат е бил безжалостен за жените. Той ги наричаше „пропасти покрити с цветя“ или „въоръжени фрегати в движение по морето на галантноста“.

Той е бил – разказва ни *Мюние Йолен* – борец на словото: глава лиса, чело набраздено с бръчки, очи искрящи, нос на орел, уста въоръжена с кучешки зъби, глас на гарван, грачаш върху окървавената от ноктите му жертва.

След Голтие, тонът на защитата се подобрява; буйността се намалява, повече достойнство, едно истинско красноречие – може би много тържествено.

Ето *Антоан Леместр*, който пледирал толкова добре, че дворецът и града напускаха църквите и прочутите проповедници, за да дойдат да го слушат в съда.

Оливие Патрю, който бе всичко... и даже академик и изобрети приемната реч за Академията.

Жербие, великия юристконсулт и *Линге*, страшното дете на адвокатурата.

Клетвата на някогашните адвокати е била твърде сложна и, без съмнение, по някога нарушавана...

Те се кълнях да *изоставят делото, щом като забележат, че то е лошо и правилника съдържащо това странно постановление: когато по едно и също дело излизат няколко адвокати, те ще говорят само един подир друг.*

Революцията унищожи адвокатското съсловие. Фукие Тенвил пресичаше защитата, преди да отсича главите.

Никола Барие се провикваше в началото на една защита: *Аз принасям на конвента истината и главата си.*

Той ще може да разполага с едната след като изслуша другата“.

Тоние, де Сез и *Малерб* приели без колебание страшната чест да защитават Краля.

Шаво Лагард е имал за клиенти: Дюбари, умираща от страх пред ешафода, Байн, който треперел от страх, но не от ужас, Дантон, Френската кралица и Шарлота Кордè.

Наполеон, който мразел адвокатите и искаше да им отреже езиците, за да им попречи да си служат с тях против правителството, бе принуден, за да осигури доброто раздаване на правосъдието, да възстанови – в 1811 г. – съсловието на адвокатите.

И колко още знаменити имена на велики адвокати от миналия век живеят в нашата памет!

Берие, рицаря без страх и без упрек, *Жюл Фавр* и неговото знаменито хълцане; *Ше Дест Анж*, толкова страшен, като защитник пред съд, колкото и в креслото на публичен обвинител. *Лаио*, който свърза името си с защитата на г-жа Лафарж, и след което той никога не пледира повече пред углавен съд; *Дюфор*, суров и точен, предшественик на настоящето съдебно красноречие. *Гамбета*, който даде да се чуе гърмовния удар в процеса Боден...

Не мога всички да изредя...

По-близък до нас *Барбу* голям деловит адвокат, освен това голям литератор, който украсявал защитите си с куплети изящно натъкмени и с избрани цитати. Този дребен човек, сух, мършав, с ъгловат профил, и с глас твърде особен, бил еднакво интересен за виждане, както и за слушане.

Рус, великият председател на адвокатите през първата война; *Дю Бюи*, могъщ и непреклонен; *Мартини*, ужасен подигравач, който докара успеха на погасителната давност в панамската афера; *Валдек Русо*, великият обновител на съдебното красноречие, великият *debater*.

Някога си, защитата е била дълга, даже безкрайна, с тон многословен, с жестове обилни, често безразборни, с мимика много изразителна, с глас остър или прекалено звучен и с преувеличени избухвания.

Днес, между многобройните качества, които се изискват от оратора, ние можем да турим на пръв ред простотата, краткостта и ясността.

Съвременния адвокат е запазил костюма на древна Франция, тази уравниваща всички роба, която обличат старите и стажантите, мъжете и жените, облагодетелствуваните от съдбата и жертвите на лошата съдба.

Макар и да е запазил същия костюм, типа на адвоката се е изменил, той не носи вече класическите бакембарди, които позволяваха да се узнае всякъде човека на закона и рискуваха да причиняват неприятни смесвания с домашните слуги.

„Професионалната гънка“ е изчезнала. Адвокатът, след като напустне съда не защитава повече. Домохазийките могат, безопасно, да го приемат в къщи; той умее да изслушва, да се усмихва и да мълчи, качества завидни, които правят от притежателя им, един желан гостенин.

Може ли да се каже, че сега адвоката има по-малко авторитет от никога.

Сигурно не! *Макс Бюто* е бил прав да възгласи: *адвоката е цар*.

В една демокрация с парламентарен режим словото е всемогъщо.

Желаете ли знаменити примери? *Раймон Поанкаре*, неуморим работник, е изучил в Съдебната палата изкуството да разгледа едно дело и да излага ясно и най-забърканите въпроси. След като в адвокатурата е защищавал клиентите си с един върховен авторитет, той защитава днес енергично най-хубавото дело: каузата на Франция.

Александър Малеран, името на когото естествено иде на умът, като помислим за един добър служител на отечеството – внася в политическия живот видните качества на сила, точност и солидност, които ни очудват в неговите защиты.

Вивияни – или красноречието! Тези думи говорят достатъчно за характеризирание могъщия оратор, който чрез чудесната искра на своя говор, знае да наелектризира вълнуващите се и победени събрания.

Бриан, гъвкав и убедителен, кадибяно мекия глас на който успява да очарова... даже противниците му.

Барту, които би бил велик адвокат, ако би пожелал, и който е слава за френската трибуна. Горещ и мъжествен в борбата, бърз на възражение, забележителен импровизатор, той има дарбата да трогва и да убеждава.

Но всички адвокати не са се подали на съблазнението от миражите на политическия живот и по-голямата част са останали привързани към строгия труд на живота на Палатата. А между тези мъдри, тези скромни или боязливи хора, колко велики оратори има!

Фернан Лабори, гигант на съсловието, сила на природата; *Морис Бернар* и *Феликс Декори* – и тримата преждевременно изчезнали.

Други от тях са, за щастие, преизпълнени от сила и живот. Как да не спомним имената на *Шарл Шеню*, *Албер Сал*, *Раул Руссе*, *Менесон*, *Картие*, нашия дълбокоуважаем декан *Деманж*, моя славен учител, *Бюссон-Билло* и т.н.

По липса на възможност да ги похвалим всички, както, би подобавало, нека кажем само, че те подържат непокътнати традициите на таланта, привързаността и безкористието, които са създали силата и величието на адвокатското съсловие.

ГЛАВА V

Развитието на съдебното красноречие

През всички времена, адвокатът е трябвало да притежава едно твърде обширно и твърде дълбоко развитие.

Но никога това не е било толкова необходимо, както в наши дни, когато живота не престава да се усложнява с нови открития в всички области.

Полето на човешката дейност, разширявайки се всеки ден, все повече създава, все по-сложни положения и поражда в обществените отношения нови права, поражда неизвестни до сега стълкновения и подканва правосъдието да влезе в борба с задачи все по-обширни и по-разнообразни.

Адвоката трябва да е способен да се справя с всички въпроси. Той има нужда от все по-силно и по-силно умствено развитие, способно да приобщи най-разнообразни знания.

„Честният човек“ – такъв какъвто са схващали адвоката в XVII-я век, е трябвало – както се казвало – „да има знания за всичко“.

Но „знанията за всичко“ на XVII-я век биха били относително дребна работа в сравнение с тия знания, които са му нужни днес.

За да се убедим в това, нужно е само да се сравнят сборниците от защитите на великите адвокати от древния режим, с тия на величините на адвокатурата, неотдавна изчезнали.

Земете, например, защитите на един Голтие, страшния адвокат от века на Лудовик XIV, комуто Боало бе посветил няколко стихове в една от сатирите си, вземете защитите на един Леметр, или на един Кошен; не говоря за един Патрю или за един Жербие: те са имали кокетството да ни оставят за тях само съжалението, че не сме ги чули!

Сравнете каузите, разглеждани в тия защити с ония, които в по-близко до нас време са пледирали, един Берие, един Валдек Русо или един Барбу. Цял един свят разделя едните от другите.

А, между другото, и след Берие, времето е още вървяло напред, нравите са още еволюирали.

Тия три уважаеми имена възбуждат вече у младите, само впечатлението на изчезнали стари адвокати на един жанр малко пуст и отживял.

Вярно е, че от тогава насам рамките на нашите длъжности се разшириха още повече. Войната съдейства да се отворят широко вратите на Палатата и да призоват адвоката пред нови съдебни институти.

В самата Палата, където всяка проява на човешката дейност успява да проникне един ден под форма на процес, техническите експерти виждат непрекъснато, как се увеличава числото им, и как расте значението им. Днешните процеси само в редки случаи имат същност чисто юридическа, нещо, което те имаха обикновено едно време.

В тях се поставят за разрешение все по-често въпроси научни, финансови, медицински, художествени, с една дума, технически, и които господствуват от известна степен над въпроса за правото.

По принцип, адвокатът не трябва нищо да игнорира от това, което може да съдейства за успеха на делото, което защитава. Той трябва да усвои всички технически въпроси, повдигнати от делата, които защитава, да бъде способен да отблъсне неблагоприятния за клиента му рапорт на експерта, и в случай на нужда, да спори, крачка по крачка, с специалиста върху собствената му почва, т.е., той трябва да бъде едновременно, като адвокат или по-скоро, защото е адвокат – не само юристконсулт, какъвто е бил някога, но трябва да е малко и финансист, и търговец, и промишленник, и инженер, и архитект, и счетоводител, и артист, и литератор, и лекар, и икономист, и общественик и какво ли още не!!!

Неговият мозък се стреми да стане енциклопедичен. Той трябва да погълне всичките човешки знания! Тогава защо да се очудваме, че той може да стори това често малко набързо и повърхностно?

Това *всезнание* не може да бъде вдълбочено! Хубаво е и това, че го има!

Но това, което е за очудване, то е, че адвокатът намогва в всичко, че успява с удивителна гъвкавост на ума да се асимилира, за да изпълни ролята си в заседанието, да спори полезно, да защитава благопристойно и то понятия съвсем чужди на професионалната му подготовка.

Но не трябва да се иска повече от него. Би било съвършено несправедливо да му се вмения в грях това, че той не знае върху всички предмети толкова, колкото знае техника в своята област. Физическият закон, според който „губим в сила това, което печелим в бързина“ не е истински само в физиката. Може да се каже, че той се прилага също, ако не най-строго, поне в широка степен и за човешкия мозък. Той не може да преодолява на всичко, освен в ущърб на прилагането си към всяко нещо.

Но бързината е голямата характеристика, бих казал, великата мания на века. Адвокатурата бе длъжна естествено да се подаде на това! Загуби ли тя от това? Спечели ли от това? Трябва ли да се поздравим или да се оплакваме? Всичко ли зави-

си от сравнителната стойност, която се приписва на силата и на бързината? И самото това мнение е податливо да се изменя според времето в което се разглежда...

Нека кажем, просто, че не по-малко мъчно е да придобием днес тая бързина и тая умствена вездесъщност, отколкото някога силата и дълбочината върху един отделен въпрос.

Нуждните за тая цел качества са различни, може би. Но едните изискват сигурно толкова усилия, разум и труд, колкото и другите.

И, даже безсъмнено, по-вярно е да се каже, че никога професията не е била по-тираническа от днес.

ГЛАВА VI

Животът на адвоката

Не можем да имаме достатъчна представа за сегашното съществуване на един практикующ адвокат, до като не видим по-отблизо това му съществуване.

Би било твърде точно да се каже, според думите на Езопа: „Това е същевременно и най-доброто и най-лошото нещо“. Най-доброто, защото няма по-хубава и по-страстна професия.

И кой говори, прочее, така за адвокатурата? Дали адвокат, винаги заподозрян да пледира *pro domo sua*? Никак не, това е един свидетел, най-безпристрастен между всички, даже по самото свое положение, но осведомен по-добре от когото и да е върху работите на Съдебната палата: това е магистрат, виден магистрат, уважаваното име на когото е дошло до нас като синоним на една висока съвест, на един велик характер, на една удивителна справедливост: това е канцлера d'Aguesseau, в неговата прословута реч върху независимостта на адвоката.

Как определя той адвокатското съсловие? „Съсловие толкова старо, колкото и магистратурата, толкова благородно, колкото добродетелта, толкова необходимо, колкото и правосъдието“.

Той определя след това адвокатската професия с тия изрази:

„Едно състояние, при което да правиш богатство и да изпълняваш дълга си – е едно и също; където достойнството и славата са неразделни; където човек, единствения автор на своето издигане, държи всички други хора в зависимост от неговата просветеност и ги кара да отдадат чест само на превъзходството на неговия гений“.

Канцлера d'Aguesseau, най-великия магистрат на века си, можá да си позволи да каже за адвокатурата по-добри неща, отколкото би могъл скромно да стори това един адвокат.

Между другото, обаче, нека ни бъде позволено да прибавим, пренебрегвайки почетната и ласкателна страна на професията ни, че без всяко съмнение няма такова съсловие – като адвокатското – в което човек да има най-голямата възможност да бъде полезен на ближните си. Няма друго съсловие, в което човек да е призван да проучва и да смегчава повече мизерии и повече злощастия, достойни за интерес. Най-после, няма такова съсловие, където човек, ако търси, егоистически, само приятно и разумно занятие, да бъде в състояние най-добре да използва способностите си и то в условия най-разнообразни и най-интересни.

Обаче, не казахме ли преди малко, че това съществуване на адвокатурата, ако е най-доброто, е същевременно и най-лошото?

Това е, защото въпреки всички изгоди, адвокатството наистина, е едно безпородно робство.

Няма живот по-уморителен от този на адвоката, нито такъв, който да претрупва повече мозъка и времето на тоя, който се посветява на него.

Вън от канцеларията си, чиновника може да вкуси някое удоволствие и, ако мога така да се изразя, да се освободи напълно от длъжностите си, за да се отдаде напълно на почивката си.

Лекаря, веднъж свършил визитите и консултациите си, макар и да остава на разположение на болните си, може безгрижно да се предаде на почивката, на светския или пък на семейния живот.

Военния, вън от службата си, се преоблича в цивилни дрехи и става най-безгрижния човек.

Инженера, даже промишленика, и те могат да се оттеглят, да отбележат едно чисто разграничение между тяхното професионално съществуване в фабриката и техния частен живот.

Но един практикующ адвокат няма, така да се каже, частен живот.

Извън малкото време, посветено на съня, нему не остава ни една минута свободна от големите му трудове или от неговите професионални занятия.

За него е почти невъзможно – даже и за една минута на ден – да освободи своя ум от всякаква грижа, за да получи наладата да се почувствува съвсем самичък.

Защо?

Защото, ако можем да рискуваме тази метафора, неговата канцелария, неговата фабрика, неговата болница не са както погрешно се смята – съдът. Нито пък адвокатския му кабинет, но само неговия собствен мозък и неговия живот в пълната му цялост.

Той може, без съмнение, да си окачи адвокатската роба в дрешника, напушайки съда. Но този жест, напълно символичен, не е никак достатъчен, за да му върне неговото умствено спокойствие.

От друга страна, той не изнася ли с себе си някои дела, които той е проучвал преди малко в библиотеката. Този товар, който тежи по-малко на ръката му отколкото на главата му напомня безпрестранно, че той не е свободен.

Така, неговия мозък, цял погълнат от тези трудове, е непрекъснато отдаден на работата.

Той не знае почти никакво развлечение и никаква почивка.

Една дисциплина господствува над работните му дни.

Без нея, той никога не би успял да надделее занятията си.

От сутрин рано, след пробуждането си, зиме в 6 ч., а често и по-рано, през хубавия сезон, той пристъпва към работа с една неизменна редовност.

В 8 ч. той е в своя кабинет. Настанен на писалището си, прелиства получената кореспонденция и отговаря последователно.

До като той пише или диктува писмата си на своя машинописец, звънеца на телефона го прекъсва всяка минута.

И без да прекъсне за това кореспонденцията, той улавя дръжката на телефона: „ало! ало!“. И това са тези отчаяни очаквания, след традиционното „говорят ви“; тези рязко пресичани в решителния момент съобщения, тези напразни напомвания и тези блудкави умолявания, обикновено безполезни: „Моля г-це, дайте ми Елисейските полета-оо-оо,“... всичките радости, които знаят добре, уви, щастливите абонати на тоя адски, но необходим инструмент!

Към 9 часът – клиентите почват да пристигат. Едва що свършена кореспонденцията, трябва те да бъдат приети.

Един председател, загубил търпение от извънредно дългите предисловия на защитата се е провикнал: „Господин адвокат, минете към потопа“.

Този председател сигурно никога не ще да е приемал клиенти в своя адвокатски кабинет, през двете задължителни години на стаж в адвокатурата!

Това е често едно сурово училище за търпение.

Заради няколкото, които умеят да излагат ясно и стегнато предмета на посещението си, има колцина други, които се губят в нескончаеми и излишни подробности, не имеюци никакво отношение с делото им.

А в същност всичко трябва да се изслуша и да се оставят клиентите да говорят, от страх да не се пропусне някой полезен довод, някой силен аргумент, който, може би, ще мине незабелязано посред цялото това безинтересно бърборене.

Безинтересно! Нека се разберем. Това не е винаги. То зависи много от становището, от което го разглеждаме.

Един автор на романи, един драматически писател, един философ, любопитен за психология, един моралист – биха проявили към това говорене, без съмнение, най-жив интерес.

Кабинета на адвоката не е ли в същност една безподобна почва за наблюдаване, за да се види как живее и тупти, най-открито, човешката душа?

Повечето от тези, които проникват в него, са погълнати от много животрептящи грижи, често важни, които не им позволяват контрол над тяхното поведение. Това е живота съвсем топъл, който клиентите носят!

И толкова по-добре можем да ги наблюдаваме, колкото те по-малко се само-наблюдават. Огледани в своето дело, те не се грижат никак да съблюдают формата при която дават израз на техните чувства или техните страсти.

В добавък, те се доверяват и то с право, на професионалната тайна. Те знаят добре, че нищо от това, което може да се каже между четирите стени на адвокатския кабинет, не ще излезе никога от двойната подплатена врата.

Сигурността в запазената тайна не е ли вече половината от довереността?

И тъй, както физическата чистота почти не прониква в кабинета на лекаря, така също и моралната чистота не бива изнасяна, въобще, в кабинета на адвоката, пред последния.

Този последния почти всеки ден приема лица, съществуването на които той не е знаел една минута по-рано и тези лица му доверяват известни драми, скрити от живота им, върху които собствените им семейства са в най-пълно неведение.

Жени, които той вижда за пръв път, и които често са дошли без знанието на най-близките им среди, му откриват изведнъж, като на изповедник, страшни секрети, признанието на които още никога не е излизало от устата им.

Докато са били в чакалнята заедно с другите клиенти, те са умели, въпреки разяждащата ги тайна тревога, да съблюдают известно държание и да запазят непро-ницами физиономии.

Но едва що влезли в кабинета на адвоката и едва що вратата се е затворила след тях, те, неспособни да се сдържат ни минута повече, избухват внезапно в сълзи, с лице покрито с ръце, с глас пресичан от стонове, предприемат изложението на скръбните доводи за тяхната тайнствена несполука.

Те умоляват за съвет, желаяйки да узнаят правата си, да изучат – какво биха могли да очакват от създадения от мъжете закон, който понякога е така суров за тях.

И, с удивителната сила на духа и на преструвката, свойствена на техния пол, те се съвземат, за да напустнат приюта на тайната и нищо да не допустнат да се издаде, подир малко, като се върнат в къщи, от кратката минута на слабост, която те току що са си позволили, за да облекчат малко, прекалено натегнатите си нерви.

Един литератор, който търси сюжети, би събрал тук една обилна жътва от преживяни и сърдцеобхващащи документи, защото той би могъл да наблюдава, в цялата им острота, реакциите на човешката душа в състояние на криза.

Един дилетант психолог, би прекарал в тия изповеди цели часове, в сравнение с които най-реалистичните сцени на театъра биха се показали съвършено блудкави и безцветни.

Обаче, в подобни случаи, адвокатът няма нито вкус, нито пък свободно време да бъде дилетант. Той няма време да се спира върху наблюдението на психологичния документ и да му оценява красотата.

Понеже едно друго, второ естество го управлява до някъде и го кара да вижда нещата под специален ъгъл; професионалната гледна точка.

Тази последната едничка се налага на умът му и му пречи до известна степен да гледа на останалото.

И през тези избухвания на скръб, умраза или страст, на които е свидетел, той разглежда, по привычка, само „юридическия случай“, той пресмята вероятността за успех, преди това действие за което го молят да предприеме, той призовава спомена на съдебни решения досежно аналогични случаи, той формулира доводи в себе си, мотиви, които ще трябва да наведе или заключенията, които ще трябва да вземе.

Както и лекаря, който пред болките, изложени пред очите му, се стареа да определи само диагнозата, така и адвокатата – в изповедите, които приема, се безпокоен преди всичко, за правовите доводи, които може да се извлекат от тях.

Той привнася всичко за защитата на интересите, с които се е натоварил.

Той превежда на юридически език, с оглед на повереното му дело, виковете на скърбящото човечество, които поразяват слухът му и често затрогват състраданието му, без туй да се вижда по него.

Ето защо, адвокатурата няма, в същност, с литературата толкова сходство, нито точки на съприкосновение, както това въобще се мисли и повтаря.

Имайки съществено различни цели за достигане, адвокатът и литератора не могат еднакво да разглеждат еднаквите явления.

Първият търси единствено интереса на клиента си и си задава за цел само да му бъде полезен, в форми приети от правосъдието и съгласно правилата на адвокатското съсловие.

Другият се стареа да създаде красота и следва в това само едно правило – фантазията и вдъхновението си.

Предположете, че същия психологически случай се третира, едно след друго, от единия и от другия! Романа, който ще последва от това, ще се различава съществено от адвокатската защита.

Това още не ще каже, че защитата не ще достигне, може би, същата красота на романа. Но това сигурно ще стане, без да се търси и – по различни способности, чрез които адвокатата ще си постави като цел, най-напред, ползата на ищца.

Подробностите, които най-много ще съдействуват за успеха на романа не ще бъдат, може би, даже и споменати в защитата, понеже има случаи, в които интереса на клиента изисква, щото върху някои пунктове, адвоката да знае да мълчи, та макар това мълчание да му струва самопожертвованиято на един лично осигурен успех.

Романиста ще може също да си позволи всичките стилистични издирвания, които според него ще съдействуват да направят произведението му по-оригинално, и по-силно.

Но адвоката трябва да се пази да не употребява в защитата си един стил твърде висок или много учен, създаден за писмеността, но труден за схващане в една аудитория.

Той трябва да се задоволи – интереса на клиента изисква това – с един стил ясен, точен, приспособен и съобразен с оня, който съдиите са навикнали да слушат.

Едничкото му изящество, това е чистотата на езика, уместността на израза, тънкостта и духовитостта на стила. И, след всичко, няма това е по-лошо от стила на някои млади литератори, на които прекаленото издирване на изрази ги докарва до това, че стават неразбираеми и твърде често тяхната неясност прикрива само пустотата на мисълта?

Романиста, изобщо, зависи само от себе си, подчинява се само на своето вдъхновение, има за цел само успеха на произведението си, търси само одобрението и удоволствието на читателите си, – до като адвоката няма същата свобода. Подчинен на правилата на съсловието си, той е още свързан и от нуждите на защитата на своя клиент. Той търси само интереса на последния, подава се на юридическите обичаи и стил и не прави никакви усилия да съблазнява слушащата го публика, той гледа само да убеди магистратите, които съдят.

Затова духовития стил не струва толкова, колкото справедливия аргумент. Естетическата страна на защитата отстъпва място на научната или юридическата страна и адвоката трябва непрекъснато да си спомня, че той не е в съда да блести, а да убеждава.

И така – естествено е, че той привиква всичко да разглежда под този ъгъл, и че критериума на ползата е, преди всичко, това, което го ръководи.

Изкуството минава само на втори план и то в мярка не вредяща никак на защитата.

Той не претендира никога да създава от защитата художествено произведение; обаче, това не му пречи да успява често в тая посока.

Ето защо нетърпението му става живо, когато той помисли за всичкото загубено време, което представляват безполезните бръщолевения на клиентите объркани и многоглаголни, закъснели в кабинета му.

Един хуморист, съжаляваше, че не съществува за тях това механическо кресло, подвижно от пружините на един механически часовник, кресло което механически да изхвърля навън обезпокоителния посетител – и то 5 минути след идването му.

Часовникът поставен на писалищната маса, му напомня, че няма време даже за закуска, за да не пропусне реда на делата, които той трябва да защити.

Защото, заседанията, макар и закъсняли от няколко години насам, почват все пак в такъв час, когато повечето от парижаните, а особено парижанките се канят да се върнат в жилищата, за да обядват.

Влязло е просто в природата на адвоката да закусва сам, на бърза ръка, към 10^{1/2} или 11 часа без четвърт, всяка сутрин.

След като изпрати и последния си клиент, едвам му остава време да привърши в четвърт час скромното си ядене и то мислейки за делото, което той ще защитава и ето, че става време да се опити към съда.

Тези, които живеят далеч от съда, и които трябва да съкращават, за да отидат до там с фойтон, знаят, че се случва, като че ли нарочно, щото в момента, когато бързат най-много, бялата заповедна пръчица на полицая да им наложи едно безкрайно дълго и обезсърдващо очаквание. Движението по улиците е станало невъзможно, от като е регламентирано.

Това е една от хилядите прояви на известния принцип за злата воля на материята.

В дрешника на съсловието, където отива да си облече робата, адвоката намира събрата, които бързат също като него да се облекат, за да се явяват по някое дело, а често и по няколко дела, почти едновременно, в четиритях краища на огромната Палата. Той намира често под шапчицата си една обемиста кореспонденция от писма, произхождащи или от непознати хора, които, незнайки неговия адрес му пишат в съда или пък от повереници и адвокати, които му назначават бърза среща, за да се съвещават заедно върху общи дела.

Той няма време да разпечати тия писма. Той ги взема с себе си, за да ги разглежда след малко в залата, докато делото му е задържано и очаквайки редът да вземе думата.

Подир ще почне защитата, която ще държи напрегнати в действие през една част от деня всичките му способности – за това ораторско усилие.

Не е рядко да видим даже практикующия адвокат зает в един ден с защита пред няколко съдилища.

Едвам що свършва защитата си пред обикновения или апелативния съд, ето, че трябва да напусне бързо Палатата, като си прибере в чантичка адвокатската роба, за да отиде да защитава в le Cherche-Midi, пред военния съд или в някое отдалечено парижко кметство – пред арбитражната комисия или пред мировия съдия. Често пъти

той отива на среща, от другата страна на булеварда на Палатата, или в Търговския съд, като съкращава пътя си през подземния пасаж или минавайки булеварда под насмешливите погледи на минувачите.

Но, където и да отиде да пледира той, даже и да остане в съда, пред същото отделение, умората е еднаква. Умственото напрегане, нервното изхарчване и физическото усилие, изисквани от една защита, произнесена едва що след закуската и в развалената и сгорещена атмосфера на заседанията, излагат на опасност силите и здравето на адвоката много повече, отколкото могат да си въобразят тези, които никога не са опитали живота на съсловието.

Прекратяването на заседанията, практикувано, за да се даде на съдиите и адвокатите минутка отдых, не дава на последните никаква почивка.

В същност, те намират в кулоарите и галериите на съда събратя, довереници, някога клиенти, които последователно идват при тях, за да беседват по различните дела, и с които трябва да знаят да спорят веднага, влизайки тутакси в течение на въпроса и в най-жизнената страна на предмета.

Всичките дела, които един адвокат е наредил в шкафовете на кабинета си, той трябва да ги е класирал в главата си. Простото напомняване на две имена, трябва да е достатъчно, за да си възобнови делото с всичките му подробности.

В всеки момент, при случай на среща, той трябва да бъде готов да отговори на какъвто и да е въпрос досежно каквото и да е дело, намиращо се в негово разположение.

След свършване на заседанията, ако адвоката не е задържан в съда до един покъсен час, по поканата на някой съдебен следовател, за да присъства при разпита на един клиент, той се опътва към жилището си.

И той отива в него, за да продължи пак занятията си от сутринта, толкова претрупана с работа

Нови писма, чакащи отговор, нови клиенти за приемане, нови звънения на телефона.

И така е чак до часа на вечерята, без да намери един момент, и то не, за да си почине или да подиша малко, но, за да се посвети на изучаването на най-спешните дела, без да е обезпокояван нито минута.

И само след вечерята, когато няма още като допълнение някой арбитраж, той ще намери няколкото часа, необходими за извършване на най-неотложната работа.

Той познава почивка само когато отива да защитава в провинцията, ако за почивка може да се сметнат двете нощи прекарани в влака и един ден прекаран в визити и защиты. А туй е вече почивка, понеже през тези двадесет и четири или четиридесет и осем часа, през които е отдалечен от кабинета си, той ще изпита впечатлението на това благотворно духовно отморяване, каквото той в къщи не познава.

Но в неделя? Где е ще кажат някои. В неделя ли? Но това е деня, през който той работи най-много, понеже това е единствения ден, през който може да работи най-спокойно.

След една сутрин, посветена на спортовете – лов, голф или тенис той прекарва затворен цял ден в кабинета си, за да турне в ред закъснялата си работа, да прегледа своите бележки върху защитите, да подготви делата си.

И в понеделник трескавия живот пак го залавя изцяло, като му остава само това време, което едвам му стига, за да излезе на глава с най-спешните си занятия.

А, ако вие прибавите към тази напълно правдоподобна картина и светския живот, приемите, обедите в града, няколкото конференции, които се искат от него за обществените дела, и всякакви работи, които са за адвоката почти една професионална обязаност, притурена върху всичките други, вие ще си съставите приблизително точно понятие за неговото съществуване.

И не е ли истина да се каже, че неговия живот е едновременно и най-интересния и най-хубавия, но пък и най-мъчителния.

Адвокатът познава несравнени задоволства на ума, на честолюбието и на положението. Но той води един трескав живот, работейки петнадесет часа на ден, с ум зает от занимания отнасящи се до дела с които се е натоварил и с време, погълнато от упражнението на една професия, която го обзема цял-целеничък и която, като туниката на Несус, разяжда всичките му сили, поглъща целия му живот и която професия го напуска заедно с смъртта му.

ГЛАВА VII

Адвоката – стажант

Младите, които искат да успеят, не са по-малко заети от старите, успеха на които е увенчал кариерата им.

Ние преминаваме към подготвителните науки, които те са били длъжни да усвоят преди да се явят в Палатата: завършен курс по правото, често допълнено с лисансият по литература и обикновено усложнен от един стаж в канцелария на довереник или кабинет на адвокат.

Правният факултет има репутацията, добре установена, ако не оправдана, да не претрупва с работа студентите, които се записват в него.

Вярно е, че един изпит по правото може да бъде подготвен на бърза ръка, без да е бил следван курса, по съчинения съкратени, специално предназначени за ползване от кандидатите и в които съчинения се намира най-същественото по въпросите, на които им предстои да отговорят.

Но студента може също, ако желае, да работи върху правото по десет часа на ден, в течение на три години, без да губи времето си и без да успее да изчерпи извънредно обширната програма, която обхваща пълния курс. Тази втора метода не е, без съмнение, най-малко препоръчителната, когато човек се обрича на кариерата на адвокатурата, на която правото съставлява до нейде всекидневната храна.

Обаче, ако мнозина млади хора практикуват предимно първата система, пред втората, това не е изобщо ленност от тяхна страна, а липса на време. Това е, че те искат да се сдобият с диплом по право и да изкарат стажа си в некоя кантора на довереник.

Тази последната поглъща най-добрите часове от тяхното време. Всека сутрин от 8^{1/2} до 12 ч. и всеки след обед от 1^{1/2} или 2 до 5 или до 6 ч. те трябва да бъдат в кантората единствено заети да се посветят в тайните на практическото съдопроизводство.

Те съставляват проекти за молби, за заключения, за качества; те приемат клиенти; те пишат писма; те телефонираат; те вършат „адвокатска“ работа.

Тази практическа подготовка е необходима за този, който след излизане от факултета, не иска да остане съвсем чужд за професията си.

Секретарят на довереника знае – за туй, че го е следил крачка по крачка – нормалния ход на съдебните работи, той знае, още на пръв поглед да намери в делото вървежа на производството и да тури веднага ръка върху важния документ от който се нуждае. Най-после, станал адвокат, той може да посъветва клиента, който му е изложил делото си, най-добрия начин за почване делото и да запази действителното му водене.

Стажът в кабинета на един адвокат не е по-малко полезен. Ако този стаж изисква една по голяма прилежност, отколкото канцеларията на един довереник (авуе), той изисква труд – индивидуален и всепоглъщащ, но той дава също по-скоро същинската практика и воденето на делата. Накрай той го поставя изведнъж в пълно течение на делата и то в самото сърдце на Търговския съд, който е завоюван от адвокатите.

Когато се почувства достатъчно сигурен в себе си, снабден с достатъчен теоритически и практически багаж, свършилиия правните науки ходатайствува да бъде приет на стаж.

С бяла вратовръзка, облечен в роба, обикновено заета за това тържествено обстоятелство, през един четвъртак, при откриване заседанието на първата камара на Палатата и по представлението на председателя на съсловието и пред г-на първия председател – той е допустнат да положи клетва.

Клетвената формула му е прочетена, и чрез нея той се задължава да уважава действующите закони, да не говори нищо против установената власт, нито против

учредените институти. Той с благороден жест на дясната си ръка казва: „Кълна се в това“. Той е вече адвокат!

Нетърпелив да направи своите първи стъпки, той се записва в Съдебната защита, за да получи поръчки на безплатна защита.

Първото дело. След няколко дни, той получава писмо от председателя на адвокатския съвет, които му съобщава, че е назначен защитник на интересен арестант в затвора „La Santé“, обвинен в „скитничество, пиянство, оскръбление на стражарите и непокорство“.

Снабден с позволителен билет за свиждане, той бърза към затвора „La Santé“, високите стени на който господствуват много надалеч в спокойния и безлюдния булевард Араго.

Той минава гордо пред надзирателя, който отстранява часовая от вратата на затвора, и който позволява неговото влизане.

Добродушен пазач, с бавни и изморени жестове завърта тежък ключ в една огромна брава.

Той влиза. Минава двора. Премахва и други врати, които се отварят пред него. Качва се по стълбите: той е в сърдцето на крепостта!

Той подава позволителния си билет да се визири. Дежурния пазач преобръща дълго един дебел регистър, надписва над билета някакви тайнствени номера, и посочва на младият стажант посоката на горния етаж.

Там в подножието на една голяма стълба, в края на един мрачен коридор, към който и от двете страни се отварят вратите на шест стаи за говорене, няколко адвокати чакат клиентите си, които един надзирател вика един след друг с глас, колкото гръмлив, толкова и неотчетлив.

Скоро отгоре на високата каменна стълба се явява един силует и почва да слиза. Това е човек, около шестдесет годишен, мръсен, в дрипи, с лице изкривено и дивоглулаво, с черни бягащи очи, под хрусталак от сиви косми на веждите.

Извикан от пазача, той си казва името: това е той, първия клиент на младия стажант!

Спокойния пазач заключава, заедно, в свободната стая за посещение, младия, безбрад и чистонравен адвокат и стария човек, рецидивист и брадат.

Адвокатът почва тогава с това, че туря масата между себе си и него. После, най-добросъвестно, той го разпитва благосклонно върху престъпленията за които е обвинен, върху предшестващите обстоятелства и върху всичко, което е от естество да смегчи виновността му.

Той научава не без тайно обезкуражаване, че съдебната книжка на клиента му брои вече десетица разни присъди, че този последния не може да се оправдае с ника-

къв последователен труд от редици години и, че най-после, клиента му преспокойно предвижда няколко месеци затвор през лошия сезон.

Какво да направи с такъв клиент? Какво да каже за защитата му?

И мислено младия стажант си спомня за всичките сенки на майсторите на съдебното красноречие!

Какво би сторил Берие в подобен случай? Какво би казал Лашо в подобна обстановка?

Едно такова дело, очевидно, нищо не би могло да притури към славата им!

Изправителния съд. Атмосферата на заседанията на изправителната полиция малко отговаря на красивите ораторски движения! Рамките за това са твърде ограничени. Адвокатът е много близко до съда, за да може защитата да има простор или да напусне тона на разговора, тон почти на изповед.

Съдиите много бързат и нямат време да изслушват дълги развията на темата. Те почват с това, че привършват в няколко минути всичките тези обвиняеми по престъпления заловени на място. Общинската стража едва има достатъчно време да довежда и извежда обвиняемите и едва тия последните са съдени и осъждани и други дохаждат, за да заемат своето място на „чинът на безчестието“.

Тук се налагат наказания, затвор и глоби, при една главоломна бързина, която омайва и изумява ония, които говорят, само по слух, за бавност на правосъдието!

Това масово изпълнение, с ускорен ход, съдействува да даде своя отсенък и на всичко в заседанието. Другояче и не може да бъде.

Председателя се наклонява към помощника си от дясно и му иска мнението. Последния дава цифра: шест месеци затвор. Помощника от ляво скланя за четири месеци. Председателя, разсеян, събира двете числа: обвиняемия е осъден на 10 месеца затвор...

Дейността е толкова претоварена, че не трябва да се закъснее никак, ако се желае всичко да се свърши в течение на заседанието.

Помислете, че в по-малко от четири часа – през някои дни – трябва да се ликвидират повече от шестдесет дела.

Това прави по-малко от пет минути средно, отделени за всяко дело.

Разбира се, защитата трябва да следи тоя вървеж. Първото ѝ качество е бързината, ако адвокатата не иска да спечели неразположението на съда.

Той се задоволява, най-често, да представи няколко кратки забележки, било, за да запознае съдиите с нравствените качества, благоприятни за обвиняемия, такива, като добри свидетелства за работа; било пък да оспори фактичката страна или обстоятелствата на престъплението, било най-сетне, по липса на други източници, да направи позив, макар и безнадежден, до снисходителността на съда.

Очевидно, в това, задачата на адвоката е най-неблагодарна и тук, той изпитва впечатлението от суетата на своите усилия. Обаче, това впечатление е твърде измамливо. И тук, както и всякъде другаде, няма безполезно усилие, ако адвоката умее да запази вяра в ползата на своята мисия.

И тук, както и другаде, твърдото убеждение знае да се наложи и защитника може да успее да накара съда да сподели неговото гледище, ако той още от самото начало е решил да настоява за това.

Ясно е, че той не трябва да забравя, че има работа с съдии, от кариерата, на които професионалното съзнание поставя в голяма степен чувствителността във от ударите на красноречието или на ефектите в съдебното заседание, които имат смисъл за съдебните заседатели.

Той не ще пледира там, както би пледирал пред съд с съдебни заседатели, пред случайните съдии, каквито са съдебните заседатели.

Необходимата особена постановка, не ще попречи на опитния адвокат да прояви качествата си и, благодарение на тях, да направи да успее неговото влияние.

Обикновено младите стажанти произнасят първата си защита пред Изправителния съд. Няма, без съмнение, по-мъчен адвокатски труд от този: кратки забележки, в които следва да се каже само същественото, с авторитет, сила, убеждение и опит, пред скептичен, нетърпелив и претрупан от работа съд.

Но младите не пледират само пред Изправителния съд. Те получават също, от съдебното застъпничество, множество граждански дела. Представете си, че има повече от 20,000 дела от гражданското съдебно застъпничество, всяка година, пред Сенския окръжен съд, и че тежестта на тия дела пада почти единствено върху няколко стотици стажанти, доброволци за тоя род дела. Обаче, с изключение на разводите, поради отсъствие и просбите за имуществени раздели – тия дела повечето пъти изискват толкова труд и издирвания в юриспруденцията, колкото и най-сложните дела. Общественото съдебно защитничество е за младите адвокати това, което е болницата за интерните по медицината. Макар и безплатен, трудът не е по-малко тежък. Той не е също по-малко важен, понеже се упражнява върху истинското „човечество“. За тоя, който иска добросъвестно да се заеме, както и трябва това, струва много мъка и много време и донася изгоди само по един косвен начин, изгоди предполагаеми и далечни. Адвокатът, който се посветява на това, не може, изобщо, и да се надява даже на признателността на клиента, за когото той е харчил без да смята. Защото поради един странен психологически феномен, клиента обикновено няма уважение към адвоката, комуто не е дал възнаграждение. Нещо повече, често пъти клиента подозира преданността на адвоката, по причина, че той не го е възнаградил. Трябва, обаче, да се признае една истинска заслуга на адвокатите от Общественото съдебно застъпничество. В изпълнението на тяхната неблагодарна задача нека ги уважаваме и нека да

обявим, високо, прекрасния пример от човешка солидарност, от труд и от безкористна преданост, който всекидневно се дава от адвокатското съсловие.

Но, въпреки интереса от гражданските дела, въпреки, често, живописните и интересни подробности, които могат да се намерят в разводните дела (след тая традиционна и меланхолична констатация, че „началата на брака са били относително щастливи“), въпреки суровия живот, цял преизпълнен от изправителни дела, в които се извървяват в няколко часа толкова типове от падналото човечество, – нищо от всичко това не ласкае духът на стажанта. Това, което той бълнува, което той желае най-много от всичко, това е Углавния съд с съдебни заседатели. Да защитава пред съдебни заседатели – ето амбицията на младежта.

Углавния съд. Углавният съд, който всеки ден заседава при претъпкана зала, където при всяко заседание се намират на специално запазени чинове съдебните хроникьори на всички вестници, е съдът, който се явява за адвоката един вид трибуна, гдето, от сред Палатата, гласът му отива до широката публика. Тоя съд е единствената трибуна, където трагичността на положенията, обширността на залата, величието на заседанията, стълкновенията на страстите, горещината на борбата между обвинения и защитата, състоянието на възприемливост на вълнението между публиката и, най-после, грижата за отговорността, ангажирана в игра, коза на която е един човешки живот, всичко това позволява на красноречието да се прояви в своята пълнота, да накара да трепнат всички негови душевни корди, да се достигне до най-затрогващата патетичност, чрез най-прости средства, да увлече, да разчувства, да убеди и да възнагради адвоката – заедно с спечелването на делото – и с една истинска популярност.

Непознат до вчера, той ще почувствува, устремени върху му, погледите на цялата зала; той ще чуе как произнасят неговото име при минаването му, той ще бъде предмет на най-ласкаво внимание. Той ще прочете на другия ден името си в всички вестници, ще види, може би, портрета си, в роба, изваден в 500, 000 екземпляра, наред с портрета на клиента. Каква слава! Неговата защита ще бъде коментирана, неговия талант – различно оценяван – хвален безрезервно от едни, критикуван, може би, от други безпоощадно. Но и критиката, не е ли „тя един начин на прославяне“?

А това прославяне е един източник за нови дела, които малко по-малко ще уголемят кабинета му.

Но нека адвоката не се мами от това! Ако нищо не е по-бързо от тази известност, то и нищо не е по-краткотрайно за един адвокат от углавния съд!

Всичките вестници са пълни днес с делото, което той пледира. Но кой ще си спомни за името му подир осем дни?

Известността, която вятъра на съдбата му поднася така, ще го остави толкова бързо, колкото скоро е дошла, ако сполуката и таланта му не умеят отново да я закрепват всеки ден.

Той строи върху пясъка на популярността, едно бляскаво, но крехко здание, което ще се закрепя само чрез всекиминутните му усилия.

И тъкмо за него, може справедливо да се каже, че всеки ден той трябва отново да гради своето положение.

Ето, именно, какво възбужда думата „углавен съд“ в ума на младите.

Ето защо, без съмнение, те мечтаят всички да дебютират пред тоя съд. Не е ли това за истинския талант – кой ли пък не се съгласява сам с себе си? – случай да се прояви? Не е ли това средството, ако не най-сигурно, поне най-бързо, да се придобие в Палатата едно завидно положение?

Но има малко призвани и още по-малко избрани! Делата пред углавния съд са редки, ако ги сравним с числото на тия, които копнеят да ги защитават.

Между тия дела има и много маловажни, които минават почти незабелязани.

ГЛАВА VIII **Ролята на адвоката**

Но, ще ни попитат, как може адвоката да приема да постави таланта си в услуга на нещастници, престъплението на които ни ужасява?

Как може да посвети той красноречието си, за да изтръгне престъпниците от справедливото наказание, което те заслужават? За да се разсъждава така, човек трябва никога да не е видял по-отблизо престъпници. Трябва да се разглежда живота по един чисто теоритически начин и да се подразделят, а priori, хората на честни, уважавани и симпатични и на мошеници, презирани и недостойни за милост.

Но, човечеството не е толкова просто.

Рядко е, щото един престъпник, докаран в углавния съд да не бъде никак, поне по някои страни на характера си, достоен за интерес, за съжаление, за снизхождение или даже – за симпатия. А пък твърде често се случва, че между честните хора, които не са изпратени в углавния съд, но които могат да имат някаква морална отговорност в престъплението, има безкрайно по-презираеми от самият престъпник.

Достатъчно е понякога да се установи един такъв паралел, за да се разположат съдебните заседатели да произнесат една оправдателна присъда.

Но, даже във от тая хипотеза, има и хиляди други, при които адвоката може да изпълни ролята си, най-добросъвестно, без никак да се получи впечатлението, че предоставя предаността си на служба на престъплението и без да се има пред вид друго нещо, освен истинското правосъдие, което никак не се схваща без милосърдие и без опрощаване.

Аз не говоря за случаите, дето има съмнение върху материалната виновност на обвиняемия. А между другото – тия, именно, случаи са много по-многобройни, отколкото обществото предполага, защото, то познава работите само по отчетите на пресата. Тия отчети имат пакостния обичай да представят почти всякога – колчем е думата за углавно преследване, за известно и доказано това, което е предполагаемо и съмнително.

Но да допустнем, че престъплението е самопризнато, неуспоримо, престъпление, за което не съществува ни сянка от съмнение.

Е, добре! Даже и в такъв случай, адвокатата може да вложи страст за оправдаването на клиента си.

Той може да разгледа това оправдаване, като желателно от обществена гледна точка, защото се намират някога в делото съображения от много по-голяма важност, отколкото съображението за наказание на престъплението и които се борят в полза на ненаказуемостта.

Най-после има едно нещо, което твърде доброволно забравят тия, които не допускат милост за престъпниците, а това е, че те не са никога самички в делото. Те имат своето семейство. Обществото е така създадено, че, като се нанася удар на виновния засягат се още по-жестоко всички невинни, които го окръжават.

Адвокатът пред някои престъпници, е това, което е лекаря пред някои болни.

Социално погледнато, адвокатът си дава сметка, че е по-добре тия престъпници да изчезнат, те са една опасност за обществото и почти не можем да се надяваме за подобрението или излекуването им.

Но явява се семейството, което не иска да види действителността и което умолява спасението на нещастника.

О, за да останем безчувствени и безжалостни, не трябва да се знае – какво може да бъде трогателното заслепление на любовта!

Това е майката, сестрата, жената, дъщерята, понякога годеницата или стария баща, съкрушени от тъга и срам, които идват да измолят съдействието на адвокатата, за да спасят тоя, когото те обичат най-много между всички, когото обичат от по-рано, след като той незаслужава повече любовта им!

Най-напред адвокатата приема тяхното посещение. След това, техните сълзи, техните умоления, тяхната безгранична тъга, затрогват съжалението му и предразполагат съгласието му, преди даже да е видял престъпника, който е вече в затвора. А самото престъпление, той го съглежда през всички извинения, с които пред очите му го обикалят.

Този беден момък, той не е лош по натура, но е „слаб“, който всякога е имал много добро сърдце и който се е увлякал! Този е един болник, който никак не е отго-

ворен! Този е един нещастник, когото беднотията е тласнала до крайност! Този пък е ненормален, върху когото тежат грозни наследствености!

„Той трябва да се изтръгне от правосъдието: той трябва да се възвърне на любовта на домашните му, които, от сега нататък, ще го наблюдават по-добре. Една присъда ще бъде фатална за него и ще свърши с това, че ще го тласне в лошия път!“...

Какво да ви кажа? Няма никакъв аргумент, който любовта да не измисли, за да извини престъпленията, които поне на вид, са най-непростителни.

При съдебния следовател. Това, което човек трябва да е виждал, за да разбере едновременно цялата безконечност и тясното родство на човешката скърб и любов, възбудени, раздразнени и оживяни една от друга – това е първата среща на престъпника с близките му.

Няма ден, когато мрачните коридори на съдебния следовател да не са мястото на подобни зрелища.

Тъкмо в горните етажи на Съдебната палата са наредени и номерирани кабинетите на съдебните следователи. Двоен кулоар ги услужва. Външен кулоар, запазен за минаването на публиката, осветен сурово и възтъмно от високи прозорци, и вътрешен кулоар, разделен от предшествоващия чрез преграда, почти напълно тъмен и обърнат право срещу кабинетите на съдебните следователи, където арестуваните, с наръчници на ръцете и съпровождани от общински пазачи, са докарани през особени стълби.

И до като обвиняемия е там, между своите пазачи, седнал на един чин, в сянката на вътрешния кулоар, очаквайки съдебния следовател да го извика за разпит, неговото семейство на няколко метра от него, но разделено от него чрез преградата, умолява адвоката да изходатайствува от следователя само няколко минутна среща подир излизането на обвиняемия от следствения кабинет.

Трябва да е виждал човек ония бедни жени, съкрушени от умора, побледнели от бесънниците, с хлътнали бузи, набраздени от сълзи, с очи червени от много плакане, убити от безпокойства и често изпаднали в ноктите на най-жестоки материални трудности, – да чакат там по цели часове, края на разпита, за тая кратка минута, през която ще им бъде позволено, може би, да целунат тоя, който е предмет на всичките им тревоги и терзания, тоя когото те обичат повече от когото и да е, сега когато, поради него те търпят това всекиминутно мъченичество!

И когато най-сетне вратата се отвори и следователя дава просимото разрешение, трябва да е виждал човек този сърцераздиращ полет на двете същества едно към друго, това мълчаливо и страстно прегръщане, в което любовта и срама, скръбта и опрощението се премесват, прегръщане пресичано само от стонове и пшкания,

докато общинските пазачи, отстранени на две крачки, съзерцават безстрастни тая трогателна картина.

И след това, веднаж свършена позволената минута, почва се сърцераздирателната раздяла на тия две същества, изтръгнати едно от друго: пазачите влизат в владение на своя затворник и го откарват към мрачната стълба, където той изчезва с тях; крайно изтерзаната жена, задушаваша последния стон в кърпата си, преди да се покаже отново на светлината.

О! Без съмнение, има напълно непростителни престъпления; тогава репресията е обществено необходима, но тези, които никак не са приближавали до престъпниците не могат да подозират, колко има у тях скърбяща човешчина и често желание за изкупване грешките, колко те са достойни да изтръгнат едно снисхождение, един жест за спасение, и колко те са дълбоко искрени към адвоката в когото са вложили последната своя надежда!

От друга страна, защо да негодуваме от обществената мисия на адвоката, когато самия закон е предвидел и урегулирал съществуването ѝ?

Защото, най сетне, същия законник, който е организирил репресията, същия той е уредил и е направил задължително застъпничеството на адвоката.

Законодателят е мислил, прочее, че едното е неразделно от другото, и че срещу обвинението, социална необходимост е да се нареди защитата.

И тъкмо от стълкновението им, от двоякото им действие, упражнено в противоположен смисъл трябва да произлезе правосъдието. И едното и другото са необходими, за да се установи равновесието в везните на Темида.

Адвокатът сътрудничи в него, в кръга на своите обязанности, с същите права, както и публичното обвинение.

Би било толкова напразно да се възмущаваме от прекалено репресивната някога тенденция на последното, колкото и от прекалено снисходителното стремление на адвоката.

Те са, и единия и другия в ролите си, като представляват диаметрално противоположни тези, за които укора би бил толкова неуместен, колкото и похвалата.

Не са те, които имат мисията да съдят престъплението, но само да обвиняват и защищават престъпника. Защо да ги упрекваме за това, че те толкова добросъвестно вършат работата си? И, ако случайно, присъдата на съдебните заседатели излезе не такава, каквато трябва да бъде, справедливо ли би било да хвърлим вината върху тия, които не са били натоварени да съдят?

Може да се случи, обаче, щото адвоката, в мисията си, да се намери поставен пред твърде затруднителен случай на съвестта.

Случай за изпитание на съвестта. Това е хипотезата разгледана от Бриьо в последната му пиеса. Той е съумел да извлече, с това изкуство – едновременно толкова хуманно, широко, великодушно и великолепно, твърде драматически ефекти.

Това е хипотезата при която един адвокат е добил от своя клиент признанието за виновността му, и при все това обстоятелствата на делото принуждават защитника да пледира за неговата невинност.

Поставен така между своята съвест и своя професионален дълг, какво може да направи той? Длъжен ли е, от уважение към истината, да се откаже да пледира невинността? Но това не би ли било по един косвен начин изневеряване на професионалната тайна?

Трябва ли да служи само на мисията си на защитник и да поддържа, че клиента му не е виновен? Но това пък не би ли било по един пряк начин изневеряване на известната на него истина?

Нека кажем първо, че за щастие на адвокатата, тая драматическа и толкова затруднителна хипотеза се представя само твърде изключително.

Виновният, който пази тайната си, я пази почти всякога, даже и от своя адвокат.

И щом този последния се грижи за своето достойнство, той се защитава грижливо от всяка фамилиярност, която довежда неговия клиент да прави пакостни признания. Той е защитник, но той се грижи малко да даде вид на съучастничество.

Държанието му налага респект на клиента и го кара да се пази на далеч от него. Последния чувства, че в адвокатата си ще намери преданното съдействие, което търси, но нека не намери там никакво лобугодничество.

Пък и каква ли полза от това признание? Ако той се е решил да мълчи, да не каже нищо на съдебния следовател, защо да говори на адвокатата? Не предчувствува ли той, че би нанесал печален удар на убедителната сила на адвокатата, ако би го накарал да пледира противоположното на това, което той знае върху истината?

Този, който наистина желае да пази една тайна, знае добре, че, ако я открие някому, с това той намалява волята си за съпротива.

Това е първото признание, най лесно за запазване. Премине ли устните, то тайната, до тогава ревниво пазена, изглежда да е намалела по стойност: скоро се отива до там, че няма повече нито една тайна.

Има шансове, щото признанието, направено пред адвокатата, да бъде скоро и едновременно последвано и от едно признание направено пред съдебния следовател и в такъв случай не може да става дума за затруднения на съвестта.

Обаче, всичко се случва: какво може да направи адвокатата, ако се появи подобна хипотеза?

Той може да каже, че не чувства повече необходимата свобода на духа, за да натъква с всичките си средства защитата, която му е доверена и той може да се оттегли.

И така, без да измени на своя дълг, той запазва уважението, дължимо на истината и пощадява гризенията на своята съвест.

Обвиняемия ще потърси друг адвокат и, бидейки научен от опита, той не ще му поднови своите безполезни доверености.

ГЛАВА IX

Трудовете на стажанта.

„Патрона“. Адвокатската конференция

Но да се възвърнем към нашите стажанти, които нашето отвличане, временно остави на страна.

Те имат не само тежестта, доста голяма, на всички дела от Общественото застъпничество и на Комисията за защитата пред изправителния или углавния съд.

Те имат, освен това, *безплатните адвокатски съвети*, работата за своя „патрон“, и участието в Секретарията на адвокатското съсловие.

Безплатните юридически съвети се дават в Палатата в Секретарията на съсловието.

Много бюра за съвети функционират, по такъв начин, всеки след обед, няколко пъти през седмицата.

Всяко бюро се състои от един записан в списъка адвокат и от двама стажанти.

Пред тях се извървяват през целия ден, значително число бедняци, които идват да искат съвети върху най-разнообразни предмети: затруднения с домопритежателите им, наследствени дела, делби, унищожение на семейната имуществена общност, семейни дела и издирване или отказ на бащинство, просби за развод, проща за прехрана, просби за вреди и загуби; няма въпрос, който да остане незачекнат и тъй като трябва да се отговори веднага и да се даде един полезен и точен съвет, то осветленията на адвоката, подпомагани от тия на двамата стажанти не са излишни понякога. И, именно, пред това обезкуражаващо невежество, върху най-елементарните юридически понятия може да се измери цялата жестока ирония на тази прословута аксиома на нашето право: „Незнанието на законите не извинява никого“.

Тези безплатни съвети са едни от най-древните и най-почетните традиции на адвокатурата. Берие е видял, през кралския режим, как стари адвокати от Палатата са давали безплатни съвети на бедните в залата „Pas Perdue“ около прочутия „Стълб на съветите“. Без съмнение тогава наплива е бил по-малък отколкото днес, защото, за

да насмогнат сега бюрата за съвети, от едновременния пристъп на въпроси, които им се задават, само един стълб би бил недостатъчен вече.

Нуждна е една врата, през която да се допускат последователно един след друг по реда на повикването всекиго едного от тези многобройни и нетърпеливи клиенти за съвети.

Адвокатите излизат от тия няколкочасови сеанси, твърде уморени, като след един изпит по правото, от умствената гимнастика и от напреганията на паметта, които им са били наложени. Но това, което те особено оплакват е, не че са загубили – защото благоденствието не е никога загуба, но, че са употребили едно драгоценно време за това филантропично дело и то тогава, когато това време не им достига за самите тях.

„*Патрона*“. Вън от личните си дела, младите имат обикновено за приготвяне и дела на своя „*Патрон*“.

Определението за „*Патрона*“ е, един крупен адвокат, който няма възможността да изпълни всичките си задължения.

И, така, патрона се съгласява да вземе измежду младите, които му изглеждат най-способни да му помагат, един или няколко секретари, върху които той прехвърля материалните служби или тия, които не изискват повелително неговото лично вмешателство.

Така секретарите му се представляват вместо него по делата по които той не може да се яви.

Те приемат клиентите, когато патрона е длъжен да отиде да пледира в провинцията, или пък правят за делата му издирвания из съдебната практика, изучават правни въпроси или пък приготвяват бележки за защитата, която патрона им само ще прегледа, ще оглади, ще попълни, за да я асимилира. И, ако може така да се каже, да я направи своя.

Но, ако секретарите извършват услуги на патроните си, то и някои от последните правят още по-големи услуги на секретарите си. Тези последните се ползват, в известна степен, от лъчезарността на „*майстора*“.

Блясъка на знаменития кабинет, към който са привързани се отразява малко и върху тях.

Те не са вече малките безименни стажанти, изгубени в тълпата на техните подобни, те са вече, секретаря на Г-н Х... или У... и тази титла е вече за тях нещо като удостоверение за млад талант, като обещание или почти гаранция за едно прекрасно бъдеще положение.

Те допълват, така, в добро училище, своето техническо образование; те си присвояват маниерите на великите адвокати.

Имало е добри и не толкова добри патрони. Разбира се аз говоря за твърде старите времена, без да намеквам неблагоприятно за сегашно време.

По-малко добрите считаха, че правят голяма чест на младите, че ги приемат близко до себе си, че им преотстъпват маловажна милост, като ги канят да работят, на мястото им, върху едно дело, на което те си запазваха цялата полза, и че техните секретари бяха твърде щедро плащани за своите трудове от честта, че могат да се нарекат техни твърде скромни сътрудници.

Добрите патрони разбират добре, че дебутиите са сурови за младите, че първите спечелени пари са тия, които правят най-голямо удоволствие, че ако се покажат великодушни в добра смисъл на думата печелят дълбоката признателност на тези, които задължават и едновременно придобиват предаността на секретарите и печелят сърдцето им.

Това схващане е изглеждало някога малко революционно за някои стари адвокати, които са дебутирали в щастливите и далечни времена, когато синовете на буржоазните семейства не са познавали никакви грижи от материален характер, и когато се е считало почти за безчестно за един адвокат, да претендира да печели, пари в съда преди четиридесетгодишна възраст.

Скъпия живот – уви, измени всичко това.

Младите, които са женени, имат напълно законната грижа да удовлетворяват чрез упражнение на професията си, нуждите на тяхното домакинство. Сътрудничеството е обмен от услуги. Взаимността се налага. Не е достатъчно да се задоволим да получаваме, трябва да знаем да даваме.

Конференцията на стажа. Най-после, има в Палатата един институт, който заема голямо място в амбициите и грижите на младите: това е конкурса за секретарията на конференцията на стажа.

Тази титла *Секретар на конференцията*, доста тайнствена за тези, които не са посветени в тайните на адвокатурата, запазва един голям престиж, даже и във от Палатата.

Годишника на конференцията на адвокатите е една истинска Златна книга.

Знаменити политически мъже (Гамбета, Александър Рибо, Александър Милеран, Луи Барту, Раймон Поанкаре, Рене Вивиани и т.н.), посланици (Камбон), велики писатели (Граф д'Осанвил) имат имената си записани наред с тези на известни адвокати и на висши съдии.

Изглежда, че тая титла докарва до най-високите съдбини, макар по начин бавен, наистина, косвен и далечен.

Практическата и непосредствена полза от Секретарията на конференцията се явява, напротив, твърде неопределена на пръв поглед. Но не са ли това често интелектуалните прояви, на които не се забелязва изведнъж практическата полза, които в последствие, се явяват най-плодородни по резултати?

Това е една титла твърде търсена! Разказват по тоя случай един твърде пикантен анекдот, който има рядкото достойнство да е истински. Една дама, на която предлагали, като кандидат за нейната дъщеря един млад адвокат, Секретар на конференцията, се обърнала за сведения върху лицето до председателя на адвокатския съвет Х... голяма личност, днес изчезнала от Палатата, и който тогава се е намирал в пълния блясък на великолепната си кариера, уважаван, почитан от всички, колкото за своя талант, толкова и за честността на своя характер. Ето как тя се е осведомявала:

„Най сетне, Г-не председателю, обяснете ми какво е това Секретар на конференцията?“

„Г-жа – отговорил тежко г-н Х... с тази бавна и вледеняюща тържественост, която го характеризираше; – когато аз се ожених, няхах пет пари, но аз бях Секретар на конференцията. Г-жа Х... имаше добър имот. Хората казваха: „Този младеж е щастлив: той прави добра женитба“. Днес хората казват: „Г-жа Х... е, която направи добра женитба“.

Ето Г-жа, какво значи един Секретар на конференцията“.

Истината не ни казва дали дамата, убедена от тоя благороден отговор е дала ход на брачния проект, за когото е било въпрос.

Вярното е, че ако всичките младежи, които достигат до секретарията на конференцията не са никак сигурни да направят кариера, като тази на председателя Х..., все пак всички са били длъжни да дадат доказателства за забележителни качества, за да достигнат до тоя пост, защото избора е подложен на едно твърде строго прецеждане. А това е така, защото конкурса събира ежегодно повече от 120 кандидати за определеното число от 12 места.

Кандидатите говорят – всека седмица, по пет души на заседание и разглеждат двустранно – по един начин възможно най-духовит, солиден и академически, въпроси юридически, литературни и обществени, като тези: „целувката, обменена между съпрузи намиращи се в бракоразводно дело съставлява ли помирение?“ или пък „факта на продаване предмети за носене щастие съставлява ли престъплението – мошенничество“?

Когато се иска да се намери един израз за сравняване на Секретарията на конференцията, казва се обикновено, че той е това, което е интерната на болниците за лекаря.

Както всички сравнения и това е отчасти вярно и отчасти невярно. То е вярно, особено в това отношение, че конкурса установява избор между най-добрите от младите, и Секретарите на конференцията, както и интерните без да бъдат по необходимост всички по-висши от някои свои другари, които са били скъсани на изпита по нещастие, образуват, все пак, по един безспорен начин, въобще – избраните членове на поколението си.

Войната и младежите стажанти. Уви! Колко души от тази избрана младеж от преди войната, са изчезнали в течението на ужасното мъчение, което разкървави нашата нещастна страна, с най-добрата си кръв.

Когато се прелистват страниците на годишника, човек остава вкаменен, като констатира, какъв ужасяющ данък са заплатили на смъртта, последните свършивши.

Нека не кажем, че те са били изтребени, тъй като израза в точния смисъл би бил, за нещастие, много по-долу от истината.

Почти всички, запасни офицери в пехотата, всичките въодушевени от удивителен патриотизъм и от великолепно усърдие в изпълнението на целия свой дълг, всички тия младежи бидоха буквално покосени от смъртта, в първите месеци на войната, настъпващи на нож под огъня на германските картечници.

Не е рядко, щото от един випуск от дванадесет души, пет-шест да са убити и три-четири ранени.

Повечето от тях са паднали като герои, като до последния момент са давали доказателства за върховно самоотречение и за възвишеност на чувствата, които са поразявали с удивление, както хората им, така и началниците им.

Но какъв траур е за адвокатурата, каква загуба е за Франция, за дето тия младежи, с такова благородно сърдце и с такъв светал разум, с такива блестящи дарби, обещаващи едно така прекрасно бъдеще, изчезнаха така, отнесени от варварската вълна, разлята върху света и то, преди да са могли да изпълнят обещанията, които лежах в тях и да можах да дадат всичко свое.

За тези, които са ги познавали най-добре, за останалите живи техни съвипускници има една несправедливост на съдбата, която нищо не ще изличи и тяхната смърт е оставила една празнота, която нищо не ще може да запълни!

Техният спомен, останал жив, ще накара да се носи над Палатата, която те оживяваха и където повече не ще ги видят, една неизразима меланхолия. За всички тези млади поколения, от преди войната, които се отправяха усърдни, безгрижни и весели към завоеванието на живота, дъхът на смъртта е минал, унасяйки тяхната веселост, тяхната вяра в бъдещето, посявайки между тях, траура и скърбта.

И само за това, че между тях мнозина от най-добрите са заминали, тези които бяха най-достойните да останат живи, изглежда, че в душата на надживялите има нещо, което за вечни времена е увяхнало. Тази много изпитана младеж не знае вече, какво е това радостта да живееш, нито прелестта на младостта! Печал на една варварска епоха в която робата трябваше да отстъпи място на оръжието! Жестокост на един век, който не признава и който разпилява всичките си ценности, и в който ужасното и глупавото изстребление на най-бляскавите умове, унищожени, стъпкани в калта на окопите – надминава още сърдцераздирателния ужас от толкова много пролята млада кръв. Но вече житото, което се издига над полята на хищничеството смегчава, чрез

обещанието за бъдещите жертви, безкрайната печал. И сега вече младите поколения, които се издигат и които не са узнали непосредствено страданията от войната, вливат в младата Палата нови усърдия и една нова кръв.

Конкурса на конференцията. Конкурса на конференцията възроди тези ожесточени съревнования, тази страст в съперничеството, тези надежди и разочарования, които, в всички времена са отбелязвали техните перипетии. Конкурсът, като създава един щастливец, създава, особено, много недоволни. Но даже и между тях, които успяват, с изключение на първия секретар, няма без съмнение, нито един, който, да е доволен от мястото си. Естествено, тях, които никак не са успели имат основание да са по-недоволни. По-голямата част се утешават по подобие на известната лисица в баснята за гроздето.

Забравяйки, че са конкурирали, те отричат всяка цена на тоя конкурс, считайки го крайно фалшив и не отговарящ никак, според думите им, на защитата.

Или пък те обясняват провалата си чрез въпроси за интриги, другарство и други мотиви.

Но в кои ли пък конкурси не обвиняват, че играят роля тези разни мотиви. Но, известно е, че и да могат те да играят някоя роля, тя е по-малка тук, от колкото всякъде другаде.

Причината лежи в това, че конкурентите се ценят от дванадесетте секретари на председателствующата година, заседавайки под председателството на председателя на съсловието.

Тези съдии са много млади и много независими по характер, за да бъдат податливи на препоръки. Те са твърде многобройни и твърде разделени, за да може другарството им да има голямо влияние. На край председателството на председателя на съсловието, внася елемент на началство, което защитава тях съдии от непредвидени увлечения.

Нека кажем, че в своята общност, изборите им се диктуват от единствената грижа да бъдат справедливи.

Освен това конкурса, бидейки публичен, лесно е да си дадем отчет, присъствайки на него, че таланта е, едничкото истинско средство за успех.

ГЛАВА X **Жени – адвокатки**

Човек знае да се наложи, даже когато той заема едно неподходящо положение. Не видяхме ли, тази година, една млада адвокатка, назначена Секретарка на конферен-

цията, когато, от като има жени в адвокатското съсловие и които се явяват на конкурса, повтаряше се, че никога една жена не ще добие тази желана титла.

И тя я доби, обаче. Това е една победа повече за активна на феминизма и завоевание чрез голяма борба, която не е за презиране, понеже за пръв път от като конкурса съществува, една жена успява да проникне в това място, ревниво пазено до тогава от мъжете.

Тази, която успешно извърши този труден подвиг, е едно любезно, младо и дребно момиче, но треперящо от разум, с един увлекателен, упорит и детински израз на твърде оживеното си лице, с късо остригана коса и с големи пламенни очи, в които изглежда да е съсредоточен целия вълнуващ се живот на това крехко и нервно същество.

Нейният млад талант извърши чудо. Нейното красноречие очуди и съблазни съдиите и накара да се освободят от предубежденията си, нейните най-строги цензори. И тя ще заседава зад голямата маса, над зеленото традиционно сукно, където се нареждат всяка събота дванадесетте секретари, обикалящи председателя на барото. Нейната буйност разтвори вратата, която толкова закъсняваха да отворят на жените. Първа между всичките адвокатки, тя проникна в светилището. Благодарение на нея, други жени ще последват, но тя едничката ще има това рядко и трудно достойнство, че е отворила пътя.

Тази титла ще, бъде ли също и за жените, залог за успех в професията? Настоящото ни показва това, за което се съмнявахме още миналата година, – жена секретарка на конференцията. Будещето дали ще ни покаже жени – членове на адвокатския съвет или даже председатели? По просто, дали тия жени, които ние виждаме все в по-голямо число да се записват в съсловието, имат предназначение да изпълняват в съда една действително важна служба, и тук да играят една роля наистина полезна, като тези, които са избрали медицинската кариера? Или пък те са предназначени за една посредственост, която няма даже честта да бъде позлатена, без да може някога да се надяват на едно удовлетворително положение?

Нека не предвиждаме за будещето, когато настоящето ни посочва всеки ден възможността за случайности, в които до сега ние не сме вярвали и ни опровергава в нашите несправедливи предубеждения или от миналите ни заблуждения.

Г-жа Колет Ивер, в своя интересен роман „Дамите от Съдебната палата“ е поставила по наше разбиране, твърде точно задачата, в изразите в които тя трябва да се разбира, когато тя казва, че адвокатурата би трябвало, да предостави „едно временно място на вдовицата или на момичето, които имат нужда от работа, за да живеят“.

В същност, не е достатъчно да се каже, както постъпваше един главен прокурор от Брюкселския Апелативен съд: „В името на уважението за което има право

жената, трябва да ѝ се забрани достъпа в преторията: тя има специална мисия за изпълнение, нека тя да се прибере в рамките на тая мисия! Нейната област е материнството и домакинството“. Не е достатъчно да се заключи, както е решила Брюкселската съдебна палата: „Управлението на домакинството, длъжностите на материнството поставят жената в условия малко примирителни с обязаностите на адвокатската професия“. Всичко това е хубаво и прекрасно! Но истината е, че, ако брака трябва да остане, в същност, за жената, идеалното положение, най-съобразно с нейната природа и нейните копнежи, този идеал – за много измежду тях, не слиза никога в областта на реалността. Необходимо е, прочее, даже неизбежно е, да се помогне на жената в случаите, когато тя, въпреки добрата си воля остане самичка и се вижда принудена да изкарва прехраната си и, че за подобен случай най-малко съществуват професии, които ѝ осигуряват материалната независимост, от която тя има нужда, очаквайки да срещне, ако някога го срещне – той, с когото тя ще съедини живота си.

В това издирване на едно социално положение, адвокатурата трябваше решително да привлече няколко жени. Но не са ли те предназначени за там, тъкмо по силата на самите недостатъци, които се приписват погрешно на пола им, – словоохотливост и упоритост?

Някои от тях са намирали там своя съпруг. За тях може да се каже, че съда е бил благоприятен. Други от тях са се отказали от професията, която туря силите и здравето им на сурово изпитание. Те са постъпили като преподавателки.

Други пък постоянно съществуват мъжествено и добросъвестно защитава много дела.

Опита е още много скорошен, за да позволи да се извлече от него едно определено заключение. Нека кажем, обаче, че не изглежда до сега, жените да могат да заместят мъжете от адвокатурата, отнемайки част от клиентите.

Една от тях, жена с велико сърдце и талант ще кажа почти мъжествен, ако това прилагателно похвално в мисълта ми, не рискува да бъде разгледано от една феминистка като обида, си създаде специалност да се занимава с детинската престъпност, с жените от Сен-Лазар и с обществените дела на покровителството. Има, без съмнение, за адвокатката една интересна мисия, която нейните качества на такт, сърдце, тънкост и доброта, я правят по-способна да я изпълнява по-добре от мъжа.

Но това, дали представлява едно достатъчно занятие за всички жени, които постъпват в адвокатурата с надежда да си създадат доходно положение? Всекидневното и продължително усилие, което тръгва да се поддържа цели години, не надминава ли женските сили и постоянство?

Защото, най-сетне, нека не забравяме, че трябва да се ограничаваме, за да успеем, в една сурова дисциплина и в една голяма редовност на труда. Трябва да се положи едно огромно усилие, да се пледира с сила, приготвяйки основно всички дела

и особено – а това съставлява най-трудната и необходима жертва, да се откажем в течение на години от ваканции, защото тъкмо през ваканционния период, когато младите адвокати са сами в съда, могат да почнат да си създават клиентела. Всичко това, което много хора вече намират скоро твърде за тежко – и което обяснява многобройната емиграция от съда към „аферите“ – жените, младите момичета, едновременно по-крехки и по-негърпеливи да успеят бърже, дали те ще се въздържат дълго време да го направят? Ние желаем, щото опита да ни докаже това победоносно.

Ние го желаем даже и за прелестите на адвокатурата.

ГЛАВА XI

Политическите адвокати

Казахме, че за адвоката са нуждни години труд, постоянно прилежание и подържани усилия, за да успее да си създаде един кабинет, който да има приблизително един редовен прилив от дела.

Съществува само едно изключение – действително от голяма важност – от тая истина: това е случая за адвоката, който същевременно е политически мъж.

Адвокатите повече от всички други чувствуват едно изкушение да се отдадат на политиката привикнали по професия да говорят публично, упражнени да разглеждат всички предмети, да си асимилират скоро всички въпроси, да възразяват когато трябва, с духовитост и живост, те имат само поради това, едно видно предимство в избирателните борби, където красноречието е господствующо. Свободни в действията си, както и за мненията си, нямайки кому да дават отчет за проявите на които могат да се отдават, в рамките на закоността, способни талантливо да подържат всичките каузи – не са ли те кандидатите предназначени от партиите, търсейки представители?

Освен това, ако адвоката стане общински съветник или окръжен съветник, значи ли той да напусне професията си? Нима той не я продължава във от съда, ако е вярно, според хубавата дума на Дюпен, че „парламентарната трибуна представлява само една кауза повече за защитаване и то най-хубавата: тая на отечеството!“

Най-после не съществуват ли многобройни бляскави примери, че адвоката може да води фронт и на политическия и на съдебния живот, и че далеч от да си пречат едно на друго, напротив, тия две поприща на неговата дейност се засилват и обогатяват взаимно чрез общи приноси и изгодни размени на тяхното относително влияние.

Ето защо, без съмнение, виждаме ежедневно толкова млади адвокати, страстни за политика, като тия, които гледат да извлекат от нея някаква лична изгода, се показ-

ват нетърпеливи, да се хвърлят в избирателните борби. Адвокатурата е, – ако може така да се каже – един същински разсадник на бъдещи политически мъже.

Съществува даже една специална конференция, в която младежите – а, главно адвокатите – могат предварително да се упражняват, фиктивно, в правилата на парламентарната игра.

Тази конференция, в своите всекидневни събрания, подражава по възможност най-точно физиономията на заседанието в камарата на депутатите.

В нея всички партии са представени и ораторите спорят по въпросите на дневния ред с такава горещина и убеждение, като че ли от тяхното гласуване, трябва да зависят съдбините на страната! И в действителност – достатъчно е, щото тяхното честолюбие и лична репутация, да бъдат заинтересовани, за да вложат в тая игра същата сериозност, същото усърдие, каквито биха вложили, ако те бяха истинските депутати на нацията. Което пък не ще рече, че едничката им обязаност е грижата за изборното им положение, но това доказва само, че горещината на споровете им, често бурни, не отива кой знае колко далеч.

Обаче, би било твърде несправедливо да се отнесат всичките недостатъци на политическия мъж за сметка на качеството му на адвокат.

Безразлично дали е адвокат, лекар, бивш офицер, литератор, магистрат в оставка, агроном или ветеринар, политическия мъж е преди всичко политически мъж, и само като такъв той индивидуално притежава известните си недостатъци.

Нека особено да не се говори, че безплодното бръщолевене, нескончаемите препирни без практически заключения, характеризират парламентарните събрания, са последица на голямото число адвокати, които заседават в тия събрания! Тъкмо противното е вярното. Нима най-изобилния, най-неизчерпаемия оратор, който са узнали парламентарните анали, не бе професор по философията?

Още Рус се е възмущавал справедливо против легендата за адвокатите – бълбрици.

„В този отлив от пусти речи или от смъртни софизми, в тоя бяс да се покаже или говори и в който днес страната безвъзвратно се е унесла и в който тя днес се губи, удобно ли е напразно да правим от адвокатите агентите на всичките недостатъци и на всичките лудории на страната! Царството на адвокатите, управлението на адвокатите! Като че ли адвокатите са едничките които говорят в тази страна, в която никой не знае да мълчи!“

И Рус заключаваше чрез това парадоксално на пръв вид твърдение, тъкмо напроотив, че „именно адвоката днес говори най-малко“.

И нищо не е по-точно и, стига да помислим малко върху него ще видим, че то е напълно обяснимо!

Защото, адвокатът е подчинен професионално на една дисциплина на мисълта, на едно ораторско правило, които му позволяват да бъде, повече, отколкото на всеки друг – винаги господар на думата си.

Бръщолевенето, многоглаголността, безполезностите са присъщи на оратори, на които липсва опит и метода, и които говорят, за да не кажат нищо, които никак не виждат ясно – къде отиват и къде искат да се спрат.

За да се третира един въпрос с ясност, краткост и чистота, нищо за това толкова не помага, колкото практиката на защитата, да е работил човек в изучаването и подготовката на делата, да знае бързо да прониква в една сложна проблема и да дава пълна светлина на най-важната нейна част.

Ето защо – право е да се каже, в противоположност на легендата, твърде безконтролно общеприета, че адвокатите са единствените, които знаят да мълчат: понеже „да знаем да мълчим“ е само неразделната страна на „да знаем да говорим“.

Тъкмо един адвокат взе в камарата инициативата да предложи да се въведе малко повече метода в сега съществуващите начини за водене разисквания, да се изисква, щото всяка интерпелация да има едно заключение, а не само едно неопределено и общо гласуване на доверие, поглъщащо и скриващо едновременно, без да се даде отговор, няколко интерпелации върху най-разнообразни предмети – с цел да се ограничи строго времето, което един оратор ще може да прекара на трибуната.

Този пример, между другите, показва, какво е душевното състояние на адвокатите в Камарата на депутатите. Далеч от да си предлагат да прекарват времето си в бърборене, те първи се грижат там да се извършва полезна работа.

От 1870 г. насам, адвокатите са били пет пъти гости в Елисеите. Жюл Греви бе един от нашите председатели на съсловие. Ако г. г. Лубе и Фалиер принадлежаха на провинциални адвокатури, г. г. Поанкаре и Милеран са от нашата. Те останаха вписани в нашия списък, даже и в време на упражнението на вишата длъжност. Ние питаем от това една голяма и законна гордост.

И единият, и другият, с разни качества и с противоположни темпераменти, са велики адвокати. Те са пледирали най-мъчните и най-тежки дела с един талант, който е бил предмет на удивление от страна на техните събратя.

През най-трудните часове на войната, съдбините на Франция бидоха поверени на адвокати, които изпълниха една тежка задача, Александър Рибо, славен ветеран на парламентарните борби, Рене Вивиани, очаровател и сирена, красноречието на когото направи чудеса, Аристид Бриан, който създаде Солунския фронт, главен фактор на победата, и тримата са били председатели на съвета през време на голямото терзание.

Политиката би била язвата на юридическия свят, ако магистратите не биха били толкова добросъвестни да разкрият умразните сметки на лошите истици.

Тези последните си въобразяват, че влиянието на техния парламентарен адвокат ще компенсира бедността на техните аргументи и празднатата на делата им. Те биха поверили по-охотно своите дела на един бъдещ министър, на когото пресмятат скорошното възкачване, от колкото на един бивш министър, кредита на който им се струва изчерпан.

Тези клиенти се мамят и обиждат съдиите, които трябва да ги съдят.

Френското съдийство може да внуши на всички еднакво доверие. То продължава да издава постановления, но не и да прави услуги!

То спазва най-ревниво своята независимост.

Искате ли един прекрасен пример?

Един млад допълнителен съдия не се поколеба в едно знаменито дело, да издаде заключение против богатия клиент на един пазител на печатите, в длъжност, давайки по този начин доказателство за своето професионално мъжество и за тия благородни добродетели, които правят чест на бляскавата му кариера.

Това гордо държане не повреди на неговото повишение! Той е днес любимия и уважаван шеф на прокуратурата на първия съд в Франция!

Политическия адвокат има нужда от много такт и благоразумие, за да не произведе впечатление, че той се явява в съда да използва своя кредит пред съдиите някои от които са могли да бъдат назначени от него. Трябва да се следват известните думи на един колега, който е също един виден политически мъж, че „лентата на депутата не трябва никога да се забелязва под робата на адвоката“.

Съществуването на парламентарния адвокат трябва да е малозавидно. И какъв труд той трябва да изпълни! Погълнат от Бурбонския дворец, той идва набързо в съда, – с едва достатъчно време за пледиране, и не може да вкуси от прелестта на тези дълги разговори с събратята си, в залата на *Pas Perdus* – разговори, които раждат приятелства и заякчават обичта.

Нашата професия е много хубава, за да бъде обичана безразделно – от една изключителна и ревнива нежност!

Правилата за адвокатското съсловие и модерните тенденции. „Наместо да осъждаме и да забраняваме съединяването на адвокатската професия и тая на политиката, не би ли било по-добре да вземем за образец големите американски адвокати, същински делови хора, на които професионалната дейност не познава, така да се каже, граници и която може свободно да се упражни всякъде, където им е приятно, без да бъде спъната или спряна, всеки момент от забранявания на строги правила“.

Така говорят някои младежи, нетърпеливи към игото на нашите правила и на нашите традиции. Те критикуват всичко, дори и нашата роба. Голямата черна роба, бялата якичка, малката шапка, всичко това им се вижда като смешно преобличане. Те имат усмивка на иронично съжаление, когато четат в сборника на правилата на про-

фесията, че адвокатата не трябва да има диван в кабинета си. Диван! „Дълбок като гроб!“, казва поета. Гроба на тайните! Защо да няма диван? Без съмнение – от уважение към красивите клиентки, за любезните развеждащи се госпожи? Но тогава, адвокатките, могат ли и те да имат диван? „Кресон“ не е предвидел, очевидно, адвокатките? Той е имал пред вид, с своите запрещения, само запазване почетността на адвокатския характер, като е изхвърлял грижливо от неговия кабинет, това професионално светилище, оня мебел, който е могъл да породи подозрения за лекомислености.

Досежно нашия костюм, тъй често хулен, това не се ли обяснява чрез подобни съображения? Този костюм има пред вид само благоприятието в външното държане на адвокатата. Той има за цел да прикрие, под една строга униформа, неравенството в състоянието между събратята.

Една заповед на Франциск I, датираща от 1540 год., постановяваше: „Забраняваме на всички адвокати, като влизат в съдилищата и заседанията, да се не явяват, освен в прилична и дълга роба и валчеста шапка, без брада, разпасани обувки и други свободни дрехи“. Брадата се смятала тогава – кой ли го би повярвал? – за твърде лекомислено украшение.

През средните векове, адвокатите, които са се наричали тогава „рицари на законите“ са били, в по-голямата си част духовни лица, които се представлявали пред правосъдието в своята свещеническа роба. Светските адвокати са носили дълги костюми.

За церемониите – включително до XIV век, адвокатурата е имала парадна форма: пурпурна роба. Лоазел пише в средата на XVI-и век: „Тогава имахме прерогативата да носим в добрите дни цветна роба, виолетова или червена“.

През класическата епоха, адвокатския костюм бе станал вече приблизително това, каквото е сега, но робата имаше един шлейф, днес повдиган чрез канапче, и който адвокатите имаха привилегията да влачат подире си, когато отиваха на заседание.

Освен това, правилниците се занимаваха още и с поведението им във от съда: те трябваше да имат само „черни дрехи“, освен през ваканцията.

На край, по-близо до нас, при Втората империя, правилата бяха много постегнати отколкото в наши дни, понеже се допускаше да пледират само адвокати в черни панталони и бели вратовръзки.

Разказват, че на един адвокат, който за подигравка се облякъл с бели панталони и черна връзка, председателя, пред когото той се е представил такъв, му бил казал строго: „Господине, съдът Ви кани да турите панталоните си на шията и вратовръзката на краката си“.

Освен това, носенето на мустаци бе забранено на хората на закона. В 1862 г. едно постановление забраняваше допускането до пледиране на адвокати с мустаци, в

тези изрази, които ни изглеждат смешни: „Едно подобно държане е лишено от достойнство и клони често към подигравка: мустачите се носят само от военните“.

Може би, нашата сегашна роба ще предизвика усмивки на нашите бъдещи правници, А между другото... нима си няма своето основание тоя костюм, чрез който един адвокат се отличава тутакси в тълпата, която претъпява една заседателна стая? Нима няма своето величие тая униформа, която се отнася толкова далеч в миналото на нашето съсловие, която се слива с това минало, тая роба, която всинца носят в адвокатурата, и която е една и съща, както за стария и най-знаменития, така и за последния от стажантите?

Нима, в същност, тя не е символа за нашето равенство в съда, едно равенство, което търпи като изключение само таланта?

Без съмнение, това е една изненада на историята, да се намери в недрата на нашия модерен живот, в тази Палата, в която се разиграват най-затрогващи драми, един костюм на древна Франция.

Но защо да съжالياваме за тази извънредно рядка оригиналност?

Не ще ли ни вземат поради нея, както е казал Рус, за една „подозрителна конгрегация, забравена при унищожението на другите?“

Нима демокрацията в името на всеобщото уравнивание, ще претърпи затъмнение поради нашите вековни традиции и нашия съсловен дух? Какво заблуждение би било това! В същност, няма съсловие по-демократично от нашето.

Всеки в него дължи всичко на себе си, на своето щастие и на своя талант.

И нека никои не казва, че адвокатурата е едно затворено тяло! То брои в Париж повече от 2500 членове и тяхното число се увеличава непрекъснато. Достатъчно е, за да бъде човек приет в него, да удостовери, че удовлетворява следните условия: честност, знание, независимост¹.

Досежно правилата на съсловието, преди да се подиграваме и да мислим да се освободим от тях, може би, ще бъде по-разумно да издирим и разберем тяхното обосноваване за съществуване.

Новакът ги понася неохотно в началото, намира ги изтъркани, отживели, и зле приложими в съвременния живот, възмуцава се, че бива често смущаван в своите действия, които би могъл да направи без тях, мечтае да ги унищожи, като едно препятствие на прогреса.

Трябва да се каже на тия нетърпеливци: „Пазете се! Какво ще правите? Вие се оплаквате, че стените на вашата къща ограничават много полето на вашата дейност и вие се каните да ги съборите на земята. Но разберете, прочее, че, ако те ви стесняват по някога, това още не значи, че те са в по-малка степен ваше убежище и условие за

¹ Встъпителна реч на председателя Шеню.

вашата почивка! Бойте се да не би да наложите върху им безразсъдно ръка, защото вашата къща ще изчезне заедно с тях и нищо повече не ще ви защитава, нищо повече не ще ви отличава от аферистите посредници“.

„Вие имате една привилегия: тая, да можете да защитавате пред съда, тогава когато посредниците не са приети тук. И трябва, за да се поддържа тая привилегия, тя да бъде оправдана от изключителни гаранции за чест, неподкупност, деликатност, независимост“.

„Вашите правила имат за цел да наблюдават върху това. Те са за вас попечители. Пазете се да се освободите от тях. Защото, ако за нещастие, успеете в това, с какво ще се отличавате, прочее, от тия, които узурпират званието на адвоката, без да са в същност адвокати? Това би било равностойно да прекратите професията си, обосноваването и целта на която са, преди всичко, – консултацията, застъпничеството в съда и защитата. Достатъчно е това, повярвайте, за да се изпълни, добре една кариера и да се погълне цялата ваша дейност. Защо желаете да излезете от вашата област и да упражнявате занаята на аферист-посредник? Като ви забранява твърде разумно това, вашето съсловие наблюдава, повече отколкото предполагате, върху вашата чест и вашата почивка“.

При революцията. Нима опита не бе вече извършен, когато унищожението на правилата на съсловието не можа да даде нищо добро?

Нима революцията не направи тоя незабравим опит, с който никой не може да се похвали, а публиката и правосъдието още по-малко отколкото адвокатите!

На 2 септемрий 1790 г., един декрет относително костюма на съдиите се изразяваше, така, по повод на адвокатите:

„Хората на закона, до сега наричани адвокати, не могат да съставляват ни съсловие, ни корпорация, не ще носят никакъв особен костюм в време на изпълнение на техните длъжности“. Това бе унищожение на робата, тази роба, която някои искат да я видят днес наново пак унищожена.

Подир няколко месеци, един декрет от 15–16 декемврий 1790 г. позволяваше на истците „да се защитават самички или да употребят услугата на един официозен защитник“.

Никакво условие за способност, за моралност, за честност и за знание не бе изисквано, за да се назове официозен защитник. Необходимо е било да се сдобие с едно свидетелство за гражданственост, констатираще, че лицето е „добър патриот“. Известно е – какво е значило това по онова време. Ето я и мечтаната свобода! „Свещения закон на природата и на правосъдието“, както красноречиво казваше Робеспьер.

Резултата е твърде добре известен. Това бе една папlach от най-изхабени аферисти, разни рецидивисти, стари подозрителни нотариуси, куртиета, отхвърляци от

съдебни пристави и прокурори, които нахлуха в съдилищата; алчността, невежеството, грубостта, незаконните маневри, злоупотребата господствуваха тук напълно, и то до такава степен, че Делаacroa-Френвил можа да пише, говорейки за оная епоха: „Господ забрави в Египет най-ужасната рана, най-срамната, тази от хората на закона: запазвайки неговият гняв, без съмнение, за Франция!“

Държавният съветник Тибодо ни е оставил също една поразителна картина, като ни описва тия официозни защитници, които се нахвърлили, върху Палатата, като „един рожак от непознати хора, които си оспорват клиентите с отвратителна алчност“, „като са експлоатирали делата като един клон на търговията и често са правили банкрут“.

Най-после Мерлен, в един рапорт до Директорията, заключаваше в 1795 г., след пет годишен опит: „Правосъдието остана, тъй да се каже, без подкрепа и съдящите се без правосъдие“.

Ето печалната, но нормална равностметка от тоя опит!

Ще се погрижат ли да го възобновят?

Възстановяването на адвокатското съсловие. Така, известно е, че Наполеон, въпреки неговото възмущение от адвокатите, на които искаше да си запази правото „да отреже езиците“, побърза, в името на общия интерес, да възстанови тяхното съсловие.

Да помислим за тоя прецедент, когато чуваме да проклинат правилата на адвокатурата. Ако ние сме наклонни да ги изменим, нека това да стане с една благоразумна и лека ръка,

Но нека не забравяме, че те са мъдрите защитници на обществото, а също и на нашата репутация. Нашата сила и нашето величие, това е почитта на нашите традиции.

На край, самата наша чест се крие в нашата собствена строгост към нас. На край, тия правила, колкото и да са сурови, попречиха ли някога на някой достоен адвокат да се прояви напълно и да изпълнява своята мисия? Попречили ли са те някога на истинския талант?

Адвокатът не запазва ли пълната своя свобода, за да приема или отхвърли едно дело? Зависи ли той от друго нещо, освен от своята съвест и своето правосъдно чувство?

Един от най-прочутите наши колеги е могъл да каже към края на своята кариера: „Аз не съм защищавал никога ни едно дело, което, като съдия, аз бих изгубил за моя клиент“.

Каква по-хубава похвала може да се произнесе за неговия характер и за неговата професионална добросъвестност?

Този пример, обаче, не е рядък в адвокатурата. Но, може ли да се каже, че адвокатите са всякога защитници, на истината и справедливостта?

Сигурно не.

Освен в редки изключения, процесите не се представят в оная чистота, при която правото да бъде очевидно на едната страна и кривото напълно на другата страна.

Такива спорове не отиват чак до съдебното заседание. От друга страна, трябва да се държи сметка за професионалното преобразование, което прави, щото при пълна добросъвестност, адвокатът да е предупреден в полза на довереното му дело и да вижда в него преди всичко твърдите пунктове и здрави аргументи.

Един адвокат, когото политиката не изтръгна напълно от адвокатурата, г. Поанкаре, е написал по този повод следните редове, пълни с правда и опит:

„С каквато и грижа един добросъвестен адвокат да избира делата си, рядко е да може да следва буквално съвета даден от Жан-Жак на своя приятел Лоазо де Монлеон – да бъде всякога защитник само на Правдата и на Добродетелта. Помислете върху това: не е известен нито един адвокат, който да е спечелил всичките си дела. И трябва да се приеме, или че и най-добросъвестните пледират някога лоши дела или пък, ако се приеме, че те пледират само добри, то съдилищата извършват – за сметка на тоя добър избор – честоповторяеми грешки.

Жестока дилема! Коя от двете хипотези е върнатата? Може би, и двете да са верни. Напълно е възможно, че съдилищата не са непогрешими. Възможно е, че между двама адвокати, които пледират един срещу друг, има поне един, който да не защитава нито Правдата, нито Добродетелта!“

Да признаем веднага, че е възможно и двамата да вярват, че ги защитават. Случва се, даже, когато те са талантливи, да накарат, едно след друго, аудиторията да сподели това убеждение. Спомнете си за тия знаменити и типични думи на добрия крал Хенрих IV, който е извикал към края на ораторския дуел на двама адвокати: „Прави са и двамата“.

Това е ефекта от миража на красноречието, което знае да украси с съблазнителни краски всичко, което то докосне и което разхубавява.

Египтяните са го смятали, казват, за печална богиня, господарка на заблуждения и неправда. Те се недоверяваха на него до там, че искаха да го изхвърлят от преторията и да изискат, щото цялото съдопроизводство да бъде напълно писмено.

Известно е, че и най-предубедените рискуват да се увлекат от прелестите на красноречието.

Не се ли разказва, че един клиент, като чул описанието на живота си от устата на неговия адвокат, извикал внезапно в стонове: „О, аз не знаех, че съм бил толкова нещастен!“ Това е магията на красноречието.

ГЛАВА XII

Адвокатските възнаграждения

Хонорарите трябва да бъдат съответни на необходимия за делото труд, на направената услуга, на положението на клиента, най-после на изкуството на адвоката и на неговата професионална цена.

От това излиза, че адвокатите не признават никакво таксуване и никога адвокатите не са приемали вмешателството на съдилищата или властта, в това отношение.

За това съществува един знаменит пример. Това е стачката на адвокатите от Парижкия парламент при Хенрих IV.

Лоазел ни е оставил, в диалога си назован „Le Pasquier“, един разказ пълен с красота и с живот.

През 1602 г. е станал този незабравим инцидент. От няколко време Сюлли бе поканил първия председател „да унищожи прекалеността на адвокатските хонорари“.

Случая за конфликта бе даден от Люксембургския херцог, който се е оплакал направо на Краля, че адвоката му поискал 1500 еку, за да го защити пред Парламента. Тая сума, за времето си, е била внушителна.

Вследствие на това оплакване, Парламента издал един правилник, който заповядвал на адвокатите да се съобразяват, за в бъдеще, с заповедта на Блоа. Тази заповед, датираща от 1579 г., и която до тогава бе останала мъртва буква, предписвала на адвокатите да издават подписана разписка за получените от тях хонорари и цифрата да не надминава 30 тогавашни златни ливри.

При известието за тая заповед, вълнение обхванало цялата адвокатура.

Направени били безполезни постъпки от 24 най-стари адвокати, с Дюамел, доаен на съсловието, на чело, говорящ от името на събратята си, да се постараят, да накарат Парламента да отмени решението си.

Парламентът, обаче, потвърдил решението си: или адвокатите да се подчинят или да се откажат от професията си.

На другия ден, 19-и май, 307 записани адвокати решили да напуснат занятията си и се отправили вкупом при Секретарията на парламента, за да подпишат отказа си.

На 21 май, при откриване заседанията, съдиите изпращат напраздно да търсят адвокат в Палатата. Невъзможно било да се намери даже един.

През четири последующи дни същата сцена се подновява и председателите е трябвало да вдигат заседанията и да отлагат разглеждането на делата. Вълнението било твърде живо. Специални печатни листове били разпространени в Париж, за да се оправдае в очите на публиката, поведението на адвокатите.

Най-после, чрез личното си вмешателство, Краля Хенрих IV, тури край на тази странна стачка и намери примирителната формула, която пощади настроенията на всички.

Той поддържаше по принцип постановлението на Парламента, но той умоляваше адвокатите да заемат своите места, давайки им да разберат, че един нов правилник, проникнат от по-голямо уважение към съсловието, щял да бъде неотлагателно издаден.

В заключение, на практика, адвокатурата спечели делото и никога повече не било виждано, щото тя да се съобрази с заповедта на Блоа.

Инцидента в заседанието. Обикновено, чрез компромис, в който *всеки* остава на своите позиции, се изглаждат дребните конфликти, що професионалния живот поражда понякога, между адвокати и съдии, и в които конфликти, честолюбието, пуснато в игра и от двете страни, държи по-голямо място и от самия инцидент, който е породил конфликта.

Най-често, това се проявява чрез несполучливо прекъсване думата от страна на един председател, нетърпелив и бърз, което предизвиква между адвоката и съдиите, една обмяна на думи, често, твърде остри.

Тези инциденти, макар за щастие редки, са съществували през всички времена.

Даже Лоазел се оплакваше от тези съдии, „които ни пресичат и ни срязват на всека крачка“.

И той им отпрати по своему тая епиграма: „Който скоро съди и който не изслушва не може да издаде добро решение“.

Камюс, в XVIII век, в своите писма върху адвокатската професия оплаква на свой ред „тия прекъсвания на речта, които се правят на адвокатите от време на време в някои парламенти, за да ги предупредят да свършват по-скоро: прекъсвания твърде неприятни и твърде неудобни, които уморяват много адвоката и които не правят чест на председателя“.

Той ни дава няколко щастливи възражения на адвокати, така прекъсвани безпощадно:

„Събрат, направете заключението си“, казал веднъж председателя Новион на адвоката Дюмон, който не бил завършил защитата си.

„Аз съм готов да направя заключението – възразил смело последния, – но само, ако съда намира, че аз съм достатъчно казал, за да спечеля напълно делото, заедно с разноските, иначе, аз имам още толкова съществени доводи да представя на оценката ви, че не ми е възможно да ги унищожа, без да изневеря на мисията си и на доверието, с което ме е удостоил моя доверител“.

Председателя не настоял и адвоката е могъл да свърши спокойно защитата си пред съда, станал отново внимателен.

Има случаи, в които без да пресичат преко адвоката, съдиите проявяват доста ясно нетърпението си чрез своето държане.

Това се случило на адвоката Фуркроа, който е пледирал веднаж и в време на защитата видял как председателя иска мнението на колегите си.

И тогава, издигайки резко гласът си, Фуркроа извикал тутакси:

„Нека съда ми подари поне още една милост!“

„Какво искате?“ – го попитал изненадано председателя.

„Аз моля почитаемия съд да ми издаде удостоверение, за да се оправдая пред моя доверител за това, че съда съди делото без да ме е изслушал.“

Сконфузен, председателя пак станал внимателен и го оставил да пледира до край: той спечелил делото.

Но какво да се прави, когато един председател извиква, както е направил, казват известен съвременен съдия:

„Стига вече, събрат! Съдът повече не разбира нищо. Той ще вземе своето решение“.

Като прекрасен отговор, може да се посочи на тоя, който направил адвоката Делаверди на първия председател на Голямата камара, който го упрекнал, че той, чрез държането си, не указал нужната чест на един съд, който го е удостоил да приеме синът му в числото на съветниците си:

„Г-н първи председател, възразил живо Делаверди с една особена безгрижност, ако синът ми бе човека да стои прав, то аз не бих го накарал да седне“.

В същия дух да припомним още друго едно възражение: „Властта е от едната страна, разумът може би – на другата страна“.

Клери, духовит и язвителен, възразил на един председател, който му направил това съблазнително предложение: „ако не пледирате, няма и затвор“, с следните прости думи“:

„Аз не съм виновен, ти си добър съдия, ти да оправдаеш“.

На край, за да послужи като заключение на всички тия инциденти, нека да цитираме тия думи на един адвокат, когото един председател много грубо поканил да уважава съдиите, и който се ограничил да му отговори с достойнство: „Без съмнение съдиите имат право за уважението ни! Но адвокатурата има право за почит!“

Това са точно думите за положението и това е също правилото, от което най-добре е да не се отдалечаваме никога.

ГЛАВА XIII

Магистратът

„Най-хубавата длъжност на човечеството – е казал Волтер – е раздаване на правосъдието“.

Дюпен, в една от своите встъпителни речи, е направил за магистрата тази красноречива похвала, която може да послужи за реплика на похвалата за адвоката, направена от Д'Агесо:

„Да осигури царството на законите и мирът между гражданите; да остане безпристрастен посред сблъскването на страстите и на вълненията на спорящите страни, да заповядва, да забранява, да наказва, в името на обществото, каква мисия, господа! Колко тя е удивителна поради величието, което тя представлява! Колко тя е страшна, поради добродетелите, които тя изисква и поради отговорността, която тя налага!“

Този, на когото е дадена тази висока и страшна мисия, магистрата, съвсем няма, трябва да го признаем, в нашето сегашно общество, това място, което му подобава.

Когато призовем чрез мисълта това, което са били магистратите на Стария режим, на които историята е запазила славните и уважавани имена, не можем да се въздържим от чувството на съжаление, като разглеждаме извънредно недостойната за функциите им съдба, която демокрацията е запазила за техните потомци.

Въобразете си за минута, какво можеше да бъде съществуването на тези могъществени семейства от магистрати: Ламоаньон, Д'Ормесон, които, от баща на син, са предавали длъжностите и са прославяли професията си.

„Те са работили само за чест и за справедливост“, според израза на Сен-Симон.

Но те са имали свърх всичко и благородство и състояние, и влияние, и почести, и уважение, и независимост, и, в случай на нужда, те не се бояли даже по отношение на Краля Слънце и на неговите магистри, когато този последния, чрез посредничеството на Колбер, е издал недопустимата претенция да се вмеси в делото Фуке, за да диктува на магистратите смисъла на тяхното решение.

Какво хубаво единство на живот и какво удивително прилагане на всекидневния дълг в тези дълги съдебни кариери, създадени изцяло от честност, добросъвестност и привързаност към правосъдието!

Те са имали грижата да предадат на синовете си, едновременно с наследствените си функции, и едно име обиколено от уважението на всички и пример от високите им добродетели. Те имаха, най-после, яката морална броня на тяхната съвест на веруещи!

И така – какъв прекрасен съдийски лик те са ни оставили...

Спомнете си за похвалите, оставени за тях от съвременниците им.

Писмото на Боало до Ламоаньон „върху удоволствието от полята“.

Надгробното похвално слово на президента Белиевр от знаменития Патрю: „Той бе далече от това грубо нетърпение, което съсипва делата и страните, и което влече почти винаги с себе си заблудението и неправдата...“

„Всички ония, които са вкусили драгоценните плодове на неговото правосъдие, му отдават, чрез своите съжаления, най-нежната и най-чувствителната от всички похвали...“

„Ако небето му позволи да живее втори път, той ще живее така, както е живял...“

Щастлив е този на когото всекидневните свидетели за съществуването му могат, без да оскърбят истината, да дадат такава похвала.

И как разбираха мисията си тези велики магистрати! Каква грижа за правосъдие те внасяха в изпълнението на мисията си!

Спомнете си за тая решителна страница на Д'Агесо, който съветва магистрата да се предпазва от опасността на готово направените формули и на предишните съдебни решения, прилагани неуместно.

„Науката има своите предубеждения и понякога повече от самото невежество. По-малко зает с това, което е, отколкото с това, което е било, учения съдия привиква да решава по памет, наместо с съждение и по-внимателен към правото, което той мисли, че знае, отколкото към факта, който той би трябвало да проучи; той работи по-малко за намирането на естественото решение, отколкото за оправдаването на едно чуждо приложение!“

Каква твърдост и каква правдивост в мисълта, какъв професионален опит и каква любов към занаятието, звучат в тия прости разсъждения!

И наистина, когато се препрочетат страниците, които са ни оставили тези велики магистрати, когато си представим, какъв е бил техния живот, цял съставен от труд и от достойнство, разделен между почестите на професионалния им живот и семейното им труженическо битие, и без низкопробни и раздражителни материални грижи, когато се призове най-после техния грамаден кредит и като си въобразим, какво са били те в обществото на времето си, местото и чинът, които са заемали, човек прониква по-добре в пълната с дълбок смисъл формула: „Благородството на робата“!

Нашата съвременна магистратура не се е обезценила и практикува същия култ на честта и на правдата, които я характеризираха едно време.

Има още съдии в Франция, които са достойни потомци на магистратите на нашите парламенти. Но, уви! Много често тяхната съдба е така неблагоприятна и малко достойна за заслугите им.

Професията на магистрата е станала, материално, толкова оскъдна, че тя рискува да падне в немилост, от ден на ден все по-остра.

Вече конкурсът, който дава достъп до нея, често събира по-малко кандидати на брой, от свободните места.

Това се дължи на обстоятелството, че за един младеж, съзнаващ своята стойност и свободен да прави избор, съдийската кариера представя все по-малко и по-малко привлекателности.

Да започне на 26 години, след дълго и скъпо учение, като допълнителен съдия, или даже като съдия или заместник съдия, в един III-о класен съд, платен по-зле от един градски метач, да вегетира цели години, в един малък затътен град, загубен в провинцията, с едничката надежда за повишение, скъпернически измерено, да продължава също посредствено и безинтересно съществуване, – това не може да съблазни с нищо, в действителност, ония, които чувствуват, че притежават развитие, знания, енергия и амбиция, достатъчни за достигането на по-добра съдба.

Това, което е вярно за долните сфери на съдийството, престава до нейде да е вярно за по-високите постове, ония, които се достигат след една дълга кариера, подпомогната и не всякога, чрез заслуги, но също, чрез изключителни шансове.

Първите магистрати на Франция, тези от Трибунала или от Апелативния съд в Париж или даже тези от Касационния съд получават и до днес смешни заплати в сравнение с старите съдии от Парламента или в сравнение с английските или американски съдии от еднаква степен.

Един съдия, който няма собствено богатство, и който чака да живее от своята мършава заплата, с нея да храни семейство и да пази своя чин – искам да кажа с това, само да запази най-съществените външни приличия, се намира сега още, въпреки последното повишение на заплатите, в най-критическо положение и в най-мъчително затруднение.

А пък помислете си, че тези магистрати държат в ръцете си съдбата на спорове отнасящи се до състояния. Честта и уважението на най-могъществените семейства зависят някой път от постановленията на техните решения.

Те разполагат чрез решенията си с безкрайни богатства. Но те едва имат с какво да живеят.

Така се обяснява това разсъждение, брутално, но типично, което един виден адвокат от Брюкселската адвокатура, Г-н председателя Теодор, ни разказа, неотдавна, че е чул от устата на богати американски истци.

Тези последните имали един процес за няколко милиона и спечелването на който, виждало се, им е било много присърце. И те се осведомявали непрекъснато от адвокатата си, върху всички средства, които би способствували на успеха на делото им.

Един от тях, като делови човек, положителен и практичен, макар деликатен, свършил с въпроса: „Но най-после, колко получават месечно съдиите, които ни съдят?“

И тъй като адвокатата, без да е мислил зло, е съобщил скромната цифра, тая последната се показала толкова безумно смешна на тия американски „души“, че всички вкупом веднага заключили, че би било много лесно, посредством едно малко възнаграждение да се осигури полезната любезност на бедните съдии, тъй зле възнаградени.

Техния именит защитник трябвало да употреби отчаяни усилия, за да ги убеди, че нищо не ще излезе от това, че нашите стари европейски съвести имат още слабостта да не схващат живота по същия практичен начин, както младите апетити на Новия свят и, че една подобна, на предлаганата от тях, постъпка, освен неприятностите, които може да им създаде, не ще има с сигурност ония щастливи последствия, които те биха очаквали от нея.

Нашата магистратура е съхранила непокътнати древните добродетели. Нейния девиз е: труд, чест, неподкупност.

Не са само заплатите на съдийството, които имат нужда да бъдат прегледани... и значително увеличени! Също и сегашната система за повишение, която е порочна, се нуждае от изменения.

Нашата съдебна организация е дело на Наполеона.

Този военен мозък не бе никак подготвен за една подобна задача.

Достигнал до властта, чрез един акт на смелост, в следреволюционния хаос, имайки да пресъздава всичко от ново, в опустошената Франция, той имаше малко повече тенденция да вярва, че властта замества всичко.

Това е една професионална развала, която военния живот лесно докарва.

Магистратурата още носи отпечатъка на тази тенденция на наполеоновския дух, която изглежда, че а priori е смятала, че който и да е, бидейки способен за каквото и да е, е могъл, когато и да е, да бъде турен където и да е!

Повишението на съдиите се проявява пакостно в това простейше схващане.

Те преминават, в течението на кариерата си, и поради факта на тяхното йерархическо повишение, от служба на служба, с една разочароваща фантазия, проявите на която далеч не са всякога благополучни.

Нищо не е по несъответно, в действителност, от различните постове, на които според сегашната система, може последователно да бъде извикан един и същ съдия.

Почвайки от скромните му дебюти на заместник съдия, чак до увенчаването на кариерата му, той може да прекара всичките стъпала на гражданската и углавна седяща и стояща магистратури.

Прочее, сложността на тези толкова разнообразни функции, прави щото той да може да бъде напълно пригоден да изпълнява някои от тях, без да бъде способен, поради това, да изпълнява добре всичките.

Ние всинца познаваме превъзходни прокурори на Републиката, които не изглеждаха да са на мястото си, в качество на председатели на съда, забележителни съдебни следователи, които станали членове на апелативен съд линияха в бездействието; превъзходни съдии, които ставаха публични обвинители за оплакване.

Прибавете, че в провинцията, съдебните премествания, заслужават двойно името си, понеже промяната на поста се съпровожда с сложни и скъпокостуеми местения от квартира на квартира, премествания още по за съжаление, защото изтръгват от мястото, което той е почнал добре да познава, и от службата, в която е проявил успех, съдията, който е бил обект на повишение.

Основно нищо не е по-нелогично и по-нежелателно, като се помисли върху него, от скитанията при тези съдебни движения, които напомнят, за не знам каква си странна и гигантска обиколка по четиретях краища... И не е ли в същност из четиритях краища на Франция по които се разпръсват съдиите, за удоволствие на фантазията на вакантните места?

Изглежда, че лекът на това състояние на работите не е невъзможно да се намери.

Защо да не съществува един вид повишение на място, за да се възнагради трудолюбивия и заслужил съдия, в самата длъжност, в която той е успял?

По такъв начин биха били осигурени онова постоянство и последователност в усилието, които са в съдебната, както и в другите области, условията за едно полезно, солидно и трайно дело.

Това повишение на място би имало това друго предимство, че ще уголеми престижа на съдията, като му позволи, чрез самата стабилност, да спечели уважението на съдящите се.

По този начин ще се добие, макар и чрез друго средство, едно положение, сравняемо с това, което създадоха при Стария режим, собствеността и наследствеността на съдийските служби.

Освен това, магистрата, по-привикнал към службата си и по-добре осведомен в работата си, би могъл да се справя и с по-голяма работа, нещо, което би позволило да се намали числото на съдиите и, да се възнаградят по-добре останалите. В случай на нужда, за да се насърчава тяхното усърдие и, за да се намали традиционната бавност на правосъдието, не биха ли могли да ги заплашат с туряне в сила разпорежданията на капитуляра 775 на Карл Великий, който гласеше, че „когато съдията се бави с произнасяне своето решение, истецът ще отиде да се настани у него и ще живее там на храна и с спане – на негова сметка!“

При сегашната жилищна криза и скъпотията на живота, тази санкция би била особено страшна!

Най-после, би било твърде желателно да възприемем, досежно подбирането на съдиите, практиката, която съществува в Англия и която в твърде старо време е съществувала и у нас, а по-после и при Империята и Юлската монархия.

Хардоан де Перефикс в своята история на Хенрих IV, пише: „Числото на съдебните чиновници бе много малко и порядъка, който се наблюдаваше в изпълнение службата на Парламента беше напълно прекрасен“.

„Имаше обичай да се държи списък на всичките опитни адвокати и юрисконсулти; и щом някоя служба ставаше вакантна, избираха трима души, имената на които се поднасяха на краля, който предпочиташе този, който поискваше“.

По този начин вливаха, ако може така да се изразя, нова кръв на магистратурата и избираха за нея достойни хора, които бяха дали нуждните изпитания, и таланта на които само увеличаваше престижа на магистратурата.

Тази практика е била сполучливо подета при Империята и Юлската монархия. Нужно ли е да се спомнят прословутите имена на Дюпен и на Ше Дестанж, които след като бяха прославили адвокатурата, допринесоха много, чрез заемане на най-видните постове, за реномето на съдийството?

Англичаните продължават да прибягват досежно висшите си съдии до този начин на подбиране и те имат основание да бъдат поздравени за това.

Но необходимо ли е да се подчертае, че би било неизбежно да се предложи на тия големи адвокати и на тия видни юрисконсулти, на които желаем да си осигурим служението, нещо друго, а не перспективата на една съвсем неизгодна смена.

Ако те пожертвуват своята независимост, те трябва да спечелят в престиж и ако се съгласят да напуснат своето положение, то трябва щото онова, което им се предлага, да не ги кара да съжаляват много за първото.

И тъй, съществуват ли сега такива положения в нашата магистратура – твърде многочислена и твърде слабо възнаградена?

Достатъчно е да се постави въпроса.

А като отговора ще остане отрицателен, самото това обстоятелство ще показва, че положението на магистратурата не е такова, каквото би трябвало да бъде. Доказателството се крие в това, че в нашата демокрация в която политиката и парите царуват, като единствени господари, има нужда да стане едно преоценяване на ценостите, и че трябва да се почне с даването на магистрата – разполагающ с правосъдието – престиж и положение, каквито той трябва да има.

ГЛАВА XIV

Няколко „портрети“ на адвокати

Но часът напредва. Заседанията ще се привършат. Трябва да се напустне Съдебната палата. В галерията Marchande, няколко адвокати бързат към дрешника. Искам да ви ги представя.

Клитон – с свежо лице, пълни бузи, оживено око, закръглен корем, вид весел и ръка сърдечно протегнатата. Това е един добър – брадат гигант, който проявява една безкрайна детска радост, когато ви среща.

Той ви улавя под ръка, притиска ви към сърдцето си, отвежда ви да закусите с него или ви поканва на обяд.

Да се наяде добре е постоянната му грижа и голямото дело на неговия живот.

Той познава всички ресторани, всички стоплени ромове, чайни и всички пивници на крак в столицата.

Той знае келнерите им по име, той ги тупа „фамилиарно“ по корема, той ги разпитва по един най-настойчив начин за известно старо питие, за което той едничкия знае, че са останали от него още няколко божествени бутилки.

Той щрака с езика си, за да го вкуси. Той започва яденето с решителност и авторитет. Той знае какво трябва и какво не трябва.

Обяви ли той, че такава гостба не е за ядене, неговите постановления са безапелационни. Той знае описа на вината толкова добре, колкото и репертоара Даллоз.

Това е една знаменита личност в своя род, която е тласнала изкуството добре да се похапне много по-напред, отколкото когато и да било друг път.

Вие ще намерите Клитон на всякъде, и всякъде той е като у дома си – до толкова той е в течение на всичко.

Той има много ум и туй, което е още по-добро, има много сърдце.

Клитандр представлява в Палатата завършен тип на светски човек. Той е префинен, духовит и бележит. Той има изящни маниери.

Когато, съпроводжан от своята ярна и очарователна секретарка, и от своя изящен приятел граф Алмавива, адвокат и общински съветник, един от най-добрите бойци на великата война, той пристига в Палатата, всички ръце се простират към него.

Щастлив човек! Той няма врагове.

Той бе председател на адвокатурата и председателствува за общо удовлетворение незабравимите празници на стогодишнината от възстановяването на адвокатското съсловие.

Той е сенатор... Ще стане министър... Съдбата е жена: тя не може да му се съпротиви.

Демокрациите са мъгливи и измамливи. Те охотно излагат тия, които ги управляват, на несправедливи и страстни критики... В адвокатурата, началника е уважаван и слушан.

Този, който държи днес – казано фигуративно – символическия жезъл, заслужава засвидетелствуването от нас почитание.

Той има един прекрасен талант и един велик характер. Той притежава неоченими качества: мъжеството и откровеността. Той има дарът за властта. Неговият хубав, пълен и звучен глас умее, в даден момент да произнесе необходимите думи.

Това е един началник.

Да го поздравим ниско! Един велик адвокат е пред нас...

Ние можем да му дадем името, което Лашо малко скромно си даваше: „Той не се нарича Х... той се нарича защита“.

Цели шестдесет години той стои неуморно на поста си. Той е дал на ред последователни поколения примера за най-прекрасните професионални добродетели. Той съставлява една от нашите най-чисти слави.

Когато той се изправя на защитната решетка, неговата здрава осанка, която възрастта не можа да прегърби, господствува в заседателната зала. Неговия глас – металически чист, който е изтръгвал от съдебните заседатели толкова оправдателни присъди, звучи... Ние го слушаме, ние му се любуваме, ние го обичаме.

Забелязвам един от най-много заетите парижки адвокати. Как той успява да изпълнява своята колосална задача? Лесно. Да пледира – това е единствената неговата радост. Най-малко през десет месеци на годината. Настанат ли ваканциите, той бърза към своите земи. Той е запазил в сърцето си любовта към родната земя. На бреговете на неговата лъкатушна и бистра рекичка, под сянката на хубавите дървета, ловейки разсеяно някакъв неуловим сом, той мисли още за делата по отчуждения и за заседанията на Първата камара, в която той е произнесъл хубави и полезни защиты.

Жив, подскачащ жизнерадостен, и преизобилен, **Венсан**, подхожда с лека крачка, с глава отхвърлена назад, правящ големи жестове, говорящ гласно и последван от цяла свита от привързани и верни сътрудници. Той притежава един чуден ораторски инструмент. Той говори с изумителна леснина. В фразите му има и слънце и цвят – отражението на слънцето и боите на родния му остров. Той приближава, в момента, в който го забелязваме до един свой съотечественик, който съставлява с него, от физическа гледна точка, един жив и пикантен контраст.

Цезар е спокоен господар на себе си, установен. Неговия разум е висок, неговата култура е бележита. Надарен с дяволит дух, господар на иронията, без съперник в сарказма, който сразява съперника и го простира цял разклатен пред нозете на съдиите. Той е придобил, съвсем млад известност. Това, което е най-безвредно: той е верен и ревностен приятел.

Последния адвокат е напуснал дрешника... До утрешния ден Палатата ще си почива и ще се прибере пред неподвижните очи на статуите на Сен Луи, Малерб и Берие.

Нека почетем нейния подкрепителен сън.

Аз пожелавам на всички ония, които ще прочетат тази малка книга, да нямат никога съдебни дела и да избегнат скуката да дойдат в нашата голяма къща, в качеството на съдящи се...